

RADIONICA: SADRŽAJNA OBRADA

Priredili:

Žarka Vujić, Irena Kolbas, Zdenka Lakić, Jadranka Lasić-Lazić, Snježana Radovanlija Mileusnić, Aida Slavić, Dubravka Stančin-Rošić, Branka Turkulin, Boris Zakošek

Sudjelovali:

K. Borković, B. Anić, J. Petric, G. Miolin, E. Pecotić, N. Draganja, V. Ursić, J. Lasić-Lazić, M. Roglić, S. Jozić, M. Ilić, N. Poljanić, Š. Batinić, B. Zakošek, M. Merdžanić, M. Mišetić, Z. Pavin, M. Kauzlarić, A. Tičinović, D. Dujmović, L. Barić, D. Stančin-Rošić, V. Milek, R. Bilić, S. Prkić, N. Paro, M. Matulić Jeleć, A. Mežnarić, A. Bašić, I. Kuić, G. Maratović, V. Juričić, V. Sokol, L. Volić, Z. Lakić, D. Čaleta, K. Husnjak, M. Ferrara, S. Radovanlija Mileusnić, E. Bačić, J. Močan, K. Bassani, V. Peći-Marčetić, S. Štambuk, I. Kolbas, A. Koprčina, S. Kandučar, A. Galić, V. Brdar, V. Maleković, V. Lovrić Plantić, G. M. Ivanković, M. Šupraha-Perišić, D. Mandić, N. Budisavljević, G. Kešac, J. Mokos, L. Križaj, D. Gabriel, M. Vujić, M. Petener-Lorenzin i D. Luić-Vudrag

Program

Početna misao Radionice:

Arhivska, knjižnična i muzejska djelatnost nesumnjivo pripadaju istom svijetu, svijetu informacijskih djelatnosti. No, građa koju prikupljaju ustanove kao prostori djelatnosti jest različita (dokumenti, knjige, muzejski predmeti). Djelomice su različiti i načini njene obrade, jednako kao i oblici komuniciranja s korisnicima, pa i u okviru globalnog informacijskog prostora. Stoga nam se realnim čine sljedeći

Ciljevi Radionice:

Osvjetliti razlike i sličnosti u okviru sadržajne obrade pojedinih vrsta građe, promotriti oruđa koja pri tom koristimo (klasifikacije, predmetnice, tezaursi) i započeti razgovor o mogućnostima suradnje u izgradnji kulturnog informacijskog krajolika (sadržajna obrada u online okruženju).

Srijeda, 19. 11. 1997.

11.30 - 12.00

Uvod: Značenje sadržajne obrade u knjižnici (J. Lasić-Lazić), arhivu (B. Zakošek) i muzeju (Ž. Vujić)

12.00 - 13.00

I. tema: Klasifikacije

Moderator: I. Kolbas

Prilozi:

I. Kolbas: Univerzalna decimalna klasifikacija: opis, propis i problemi

Ž. Vujić: ICONCLASS - primjer numeričke klasifikacije za obradu tema umjetničke muzejske građe

A. Slavić i B. Turkulin: Knjižnična klasifikacija u online sustavima i prevođenje klasifikacijskih oznaka na prirodni jezik

Smjer razgovora: Nacrt arhivskoga klasifikacijskog sustava Hrvatske, potreba muzeja za razradom postojećih klasifikacija muzejske građe itd.

16.30 - 17.30

II. tema: Predmetno označivanje i pretraživanje

Moderator: D. Stančin-Rošić

Prilozi:

D. Stančin-Rošić: Predmetna obrada u knjižnicama: razvoj i stanje

B. Turkulin i A. Slavić: Problemi predmetnog označivanja i pretraživanja videozapisa: primjer izgradnje računalne baze videozapisa za televizijski arhiv

Z. Lakić: Predmetno označivanje posebnih vrsta gradiva u arhivskim zbirkama

S. Radovanlija Mileusnić: Predmetno označivanje u knjižnici Muzejskog dokumentacijskog centra (Zagreb)

Smjer razgovora: postoji li predmetno označivanje u muzejima, ključne riječi kao slobodno oblikovane predmetnice itd.

Četvrtak, 20. 11. 1997.

11.30 - 13.00

III. tema: Tezaurusi

Moderator: Ž. Vujić

Prilog:

B. Zakošek: Tezaurusi u arhivskoj djelatnosti i njihova relevantnost za globalnu informacijsku infrastrukturu

Smjer razgovora: izraditi vlastiti tezaurus ili započeti s prevođenjem već postojećeg, višejezični projekti u Hrvatskoj, AAT dostupan muzealcima na Internetu itd.

16.00 - 17.30

IV. tema: Sadržajna obrada i organizacija znanja na Internetu

Moderator: A. Slavić

Smjer razgovora: standardi za metapodatke i online baze podataka u okruženju globalne informacijske infrastrukture s aspekta istraživanja i označivanja

Izvještaj

Radionica se odvijala u obliku dijaloga članova triju ravnopravnih djelatnosti i poradi toga imala i karakter svojevrsne radne grupe. Razgovori su započeli pripremljenim prilogima o značenju sadržajne obrade i karakteristikama građe u knjižnicama (J. Lasić-Lazić), arhivima (B. Zakošek) i muzejima (Ž. Vujić). (*Prilog 1*) Već tada smo spoznali da se obrada (muzeji) i sadržajna obrada (biblioteke i arhivi) unutar triju djelatnosti razlikuju po načinu obrađivanja te broju i vrstama podataka koji pri tome nastaju.

Potom smo se usredotočili na pomagala koja se najčešće koriste pri sadržajnoj obradi kako u Hrvatskoj tako i u svijetu. Smjer diskusiji dali su sljedeći prilozi:

- I. Kolbas: Univerzalna decimalna klasifikacija: opis, propis i problemi, (*Prilog 2*)
- Ž. Vujić: ICONCLASS: primjer ikonografskog klasifikacijskog sustava za obradu tema umjetničke muzejske građe,
- A. Slavić i B. Turkulin: Knjižnična klasifikacija u online sustavima i prevođenje klasifikacijskih oznaka na prirodni jezik, (*Prilog 3*)
- D. Stančin-Rošić: Predmetna obrada u knjižnicama: razvoj i stanje, (*Prilog 4*)
- Z. Lakić: Predmetno označivanje posebnih vrsta gradiva u arhivskim zbirkama, (*Prilog 5*)
- S. Radovanlija Mileusnić: Predmetno označivanje u knjižnici Muzejskog dokumentacijskog centra (Zagreb), (*Prilog 6*)
- V. Lalić i ostali: Problemi predmetnog označivanja i pretraživanja videozapisa: primjer izgradnje računalne baze videozapisa za televizijski arhiv,
- B. Zakošek: Tezaurusi u arhivskoj djelatnosti i njihova relevantnost za globalnu informacijsku infrastrukturu,
- G. Zlodi: Art and Architecture Thesaurus,
- A. Slavić: "Metadata" - podaci o podacima i predmetno označivanje Dublin-skim osnovnim skupom elemenata metapodataka (*Prilog 7*) i
- Ž. Vujić: Popis odabrane literature o izradi tezaurusa i relevantni tezaurusi. (*Prilog 8*)

Zaključci

Sve izneseno, jednako kao i djelatan razgovor, pokazali su da su nam pomagala koja koristimo u obradi odnosno sadržajnoj obradi doista zajed-

nička. No, unutar čitavog popisa izdvojio se pojam tezaurusa. Tako je kontrolirani rječnik termina hijerarhijski organiziran s vidljivim kontekstom svakog odabranog pojma prepoznat kao pomagalo koje može riješiti terminološke probleme svih informacijskih djelatnosti nazočnih na skupu u Rovinju. Stoga je donesena odluka da će inicijalna grupa oblikovati prijedlog zajedničkog projekta koji bi u konačnici bio prikaz stanja stručne obrade u knjižnicama, arhivima i muzejima u Hrvatskoj sa svrhom standardizacije u području globalne informacijske infrastrukture. Prijedlog projekta shvaćen je kao prvi korak koji bi vodio daljnjim razgovorima oko izrade tezaurusa u informacijskim djelatnostima. Inicijalnu grupu sačinjavaju: V. Lovrić-Plantić, A. Galić, J. Mokos, B. Zakošek, M. Vujić, V. Juričić, Ž. Vujić te J. Lasić-Lazić. Jednako tako, istaknuto je da će članovi grupe biti poveznica prema svojim temeljnim strukama kako bi se osiguralo primjereno sudjelovanje struke u izradi prijedloga projekta. S prijedlogom će biti upoznati svi sudionici Radionice.

Subject Cataloguing Report and Conclusions

The workshop was set up in the form of a dialogue between three professions of equal status and because of this it had the character of a sort of working group. Thus, the discussion began with presentations of prepared papers about the meaning of subject cataloguing and material characteristics in libraries, archives and museums. Already then we recognized the following:

Cataloguing (museums) and subject cataloguing (libraries and archives) within the three professions can be differentiated on the basis of the method of processing as well as the number and types of data which are created during the procedure.

Next we concentrated on the aids which are most often used in contents processing both in Croatia and the world. The direction of the discussion was set by the following papers:

- I. Kolbas: The Universal Decimal Classification: Description, Rules and Problems
- Ž. Vujić: ICONCLASS - An Example of the Iconographic Classification System for the Processing of Topics from the Museum's Artistic Collections

- A. Slavić and B. Turkulin: Library Classification in Online Systems and Translating Classification Numbers into Natural Language
- D. Stančin-Rošić: Subject Cataloguing in Libraries: Development and Current State
- Z. Lakić: Subject Indexing of Special Types of Documents in Archives Collections
- S. Radovanlija Mileusnić: Subject Indexing in the Library of the Museum Documentation Center in Zagreb
- V. Lalić and others: Problems of Subject Indexing and Retrieval of Video-recordings: The Example of Building a Computer Data Base of Video-recordings for a TV Archives
- B. Zakošek: Thesauri in the Archives Profession and their Relevance for the Global Information Infrastructure
- G. Zlodi: Art and Architecture Thesaurus
- A. Slavić: "Metadata" - Data about Data and Subject Indexing with the Dublin Core Metadata Element Set
- Ž. Vujić: A listing of Selected Literature about the Making of the Thesauri and the Relevant Thesauri

All of the presentations as well as the whole discussion showed that the aids we use in cataloguing, or rather subject cataloguing are truly common. However, from the whole list the term Thesaurus stood out. Thus, a controlled dictionary of terms, organized in a hierarchical fashion with the context of each selected term being visible, was recognized as an aid which can solve the terminological problems of all the information professions present at the seminar in Rovinj. Therefore, a decision was made that the initial group will develop a proposal for a joint project which would in the final phase be an overview of the situation of professional processing in libraries, archives and museums in Croatia having as a goal standardization in the field of the global information infrastructure. This project proposal was conceived as the first step which would lead to further discussion about creating a thesaurus of the information professions. The initial group members are: V. Lovrić-Plantić, A. Galić, J. Mokos, B. Zakošek, M. Vujić, V. Juričić, Ž. Vujić and J. Lasić-Lazić. At the same time it was noted that members of this group would serve as a bridge toward their own particular professions and that in this way the appropriate participation of the professions in creating the proposal would be secured. All participants of this workshop will be acquainted with the proposal.

Prilog 1

Jadranka Lasić-Lazić
 Filozofski fakultet, Zagreb

SADRŽAJNA OBRADA U KNJIŽNICI**Uvod**

Sadržajna obrada postupak je određivanja sadržaja koji se u dokumentu razmatra sa svrhom pohrane, pronalaženja, prezentacije i posredovanja informacija o pohranjenom zabilježenom znanju. Rezultat sadržajne obrade iskazan je kroz stvarne kataloge (računalne ili tradicionalne) i razne oblike organizacije i prezentacije zabilježenoga znanja, kao novo znanje o znanju u skupu informacija i podataka stavljenih u nove odnose.

Osnovni problemi analize sadržaja uglavnom su posljedica redukcije podataka kojom se velik broj riječi teksta mora klasificirati u manje kategorije sadržaja. Vjekovima je taj problem zaokupljao bibliotekare kao posrednike između zabilježenog i pohranjenog znanja. Kako analizirati, interpretirati i, na kraju, kako ono bitno, što bi vodilo cijelom tekstu, označiti i pohraniti da bi se opet na zahtjev korisnika/tražitelja pronašlo?

Danas, u smislu globalnog pristupa informacijama, progovorit ćemo, prije svega, o sadržajnoj obradi dokumenata općenito, ostavljajući posebnosti obrade svakoj informacijskoj struci kao njeno svojstvo koje ju razlikuje od drugih informacijskih struka i informacijskih stručnjaka.

Sadržajna obrada dokumenata

Dokument kao građa, gradivo, realija odnosno sve ono što proglasimo dokumentom od interesa za bilo koju vrstu korisnika ima i određena obilježja. Ta su obilježja određena:

- dokumentom po sebi,
- svrhom ustanove,
- svrhom zbirke i
- u relaciji s drugim dokumentima.

Obilježja dokumenta *svrhom ustanove* određena su i

- trajnim čuvanjem,
- posredovanjem,
- izlaganjem i
- posredovanjem intelektualnih obilježja dokumenta.

Sadržaj je dokumenta u informacijskom smislu ono o čemu se u dokumentu govori - poruka koju dokument nosi i formalni opis dokumenta, dakle dokument kao:

- fizička i
- intelektualna jedinica

što znači oblik-medij i sadržaj kao struka/predmet.

*Formalna
obilježja dokumenta*

- autor
- naslov
- nakladnik
- mjesto izdavanja
- godina
- ISBN

*Stvarna obilježja dokumenta
za prezentaciju sadržaja:*

- nema jedinstvenih standarda
- postoje standardi za izradu tezaurusa
- standardi za predmetnu obradu
- pravilnici za predmetnu obradu
- popis i propis kroz klasifikacijski sustav

→ postoje jedinstveni standardi - ISBD-i

Glavne aktivnosti u postupku opisivanja i prezentacije sadržaja sastoje se u identifikaciji, analizi, sažimanju i označivanju. Sadržaj je predmeta ono što bi se nakon analize i sažimanja u skupini indeksnih naziva trebalo iskazati. Drugi je dio postupka iscrpnost indeksiranja (u smislu iscrpnosti same oznake u odnosu na sadržaj). Iscrpnost je opseg do kojeg se svi karakteristični predmeti o kojima se u dokumentu govori prepoznaju u postupku i iskazu indeksne oznake.

Dva temeljna postupka označivala su rad i rezultat sadržajne obrade u bibliotekarstvu. Bio je to rad na stručnom i predmetnom označivanju prema pravilima sustava koji su se rabili.

Klasifikacija i predmetizacija

Klasifikacija je postupak razvrstavanja sadržaja prema unaprijed određenim kriterijima (struka/predmet) koji se provodi označivanjem umjetnim

jezikom određenoga klasifikacijskog sustava, a njezin je rezultat iskazan kroz stručne skupine i podskupine poredane u stručnom katalogu. *Predmetizacija* počinje s klasifikacijom prema predmetu/predmetima koji su sadržani u dokumentu a označivanje se provodi prirodnim jezikom pa je njezin rezultat iskazan poretком predmeta prema pravilima za predmetno označivanje ili pravilima jezika za označivanje.

Klasificiranje je grupiranje predmeta na osnovi njihovih svojstava u stručne skupine određenoga klasifikacijskog sustava i prema pravilima koja su određena korištenim sustavom. *Predmetno označivanje* postupak je koji se obavlja nakon analize i sažimanja iskazanog o predmetu i iskazivanje svojstava predmeta ili događaja korištenjem jezgrovitih deskriptora, riječi, predmetnica ili indikatora.

U *klasifikaciji* svaka stručna skupina ima svoju *pojmovnu, jezičnu i znakovnu razinu* kojom iskazuje glavnu klasifikacijsku karakteristiku. U *predmetnom označivanju* svaki pojam označen je riječima prirodnog jezika na koje se taj pojam odnosi.

Klasificiranje i predmetno označivanje imaju isto obilježje, a razlikuju se u načinu označivanja iskazanog sadržaja (struka ili predmet) dokumenta.

Kod stručnog označivanja služit ćemo se klasifikacijskim tablicama kao popisom i propisom, a kod predmetnog označivanja osnovno su nam pomagalo popisi predmetnih odrednica, popisi ključnih riječi, tezaursi i pravila.

Ovisno o prirodi rječnika koji se koristi za opisivanje dokumenta, možemo govoriti o rječnicima s kontrolom, polukontrolom ili nekontroliranim rječnicima. Kod predmetizacije imamo u osnovi dva postupka. To su *doznačivanje i izvođenje*.

Doznačivanje je postupak kada koristimo kontrolirani jezik, npr. tezaursus, popis predmetnih oznaka itd.

Ako ne koristimo kontrolirani rječnik već odabiremo pojmove koji se nalaze u dokumentu, tada predmetiziramo izvođenjem. Nekontrolirani jezici daju puno veću širinu korisniku i bibliotekaru, ne zahtijevaju preciznost ali zato kod pretraživanja imaju veću vjerojatnost pogrešaka.

Teorije jezika za označivanje, pomognute novom informacijskom tehnikom, omogućuju bibliotekaru da analitički postupak koji se sastoji od prepoznavanja, odabira i prezentacije pojmova iz dokumenta usuglasi s korisničkim traženjem kroz odobrene termine ili omogući kroz slobodno online pretraživanje multimedijjskih baza podataka. Ali i u tom slučaju ostat će znatan broj neotkrivenih referenci o predmetu. Pitanje je kako će i hoće li korisnik moći znati što nije otkrio i kada treba odustati od daljnjeg traženja. I

tako se ponovno vraćamo pitanju kako opisati dokumente da bi ih korisnici što lakše pronašli. Jesu li to stroge hijerarhijske klasifikacije koje omogućuju grupiranje znanja u skupove po stručnim područjima i koriste umjetni jezik s istim značenjem u svim dijelovima svijeta koji ruši jezične barijere ili je to prirodni jezik? Pitanje je želimo li stvoriti informaciju univerzalno dostupnu ili se brinemo, prije svega, za korisnika svoje zajednice? S druge strane, klasifikacije su teorijski ili filozofski bazirane sheme konstruirane na deduktivan način što vrlo često dovodi do problema. Ograničene su svojom prvotnom strukturom koja se gotovo i ne smije mijenjati, količinom unaprijed popisanih pojmova i samom strukturom oznaka. Njihova pojmovna, jezična i znakovna struktura vrlo je strogo određena i kontrolirana tablicama. Načelno se baziraju na prekoordinaciji, iako su novije klasifikacije (npr. Ranganathanova) nastojale ispraviti te nedostatke kroz analitičko-sintetički pristup koji dopušta slobodu u određivanju odnosa i kombiniranju različitih elemenata da bi se označili različiti aspekti. Za razliku od klasifikacijskih shema, liste predmetnih odrednica i tezaursi kao kontrolirani rječnici pojmova pojedinih područja sastoje se od pojmova poredanih abecednim redom prirodnog jezika i unakrsnih uputnica koje vode korisnika od jednog indeksa do drugog.

Zaključno razmatranje

Nova tehnologija promijenila je i razmišljanja i pristup teoriji i pravilima koja su bila predmet istraživanja i promišljanja kroz dugi niz godina. Danas neki od tih temeljnih problema nemaju više smisla. Istraživanja korisničkog zadovoljstva, u smislu točnosti i opoziva određenog termina, relevantnosti, provedena Cranfieldskim eksperimentom, dala su odgovore, ali i usmjerila istraživanja prema djelatnoj razini prijenosa informacija. Tako možda jednim od najzanimljivijih postaje pitanje, kolika je i kakva djelotvornost informacije koju je korisnik dobio? Dakle, što je korisnik postigao informacijom koju je dobio (bez obzira na upotrijebljen jezik) te koliko je novo znanje koje je stvorio bibliotekar, dostupno korisniku.

Međutim, nove tehnologije, posebice pojava i širenje Interneta sa sve većom količinom elektroničkih zapisa, postavljaju i novi problem: kako pronaći dokumente u mrežnoj okolini. I tu je učinjen korak naprijed: automatsko indeksiranje potpomognuto je izborom ključnih riječi koje bi odredio sam autor uz pomoć Web robota koji se koriste programskom podrškom za prolazak kroz cijeli tekst. Naime, pokrenuta je inicijativa da se

autorima elektroničkih dokumenata ponudi skup elemenata podataka koji bi im poslužili za samostalno označivanje. Svrha je takvih skupova, metapodataka, da svojim opisnim informacijama omoguće brže i djelotvornije otkrivanje željenih dokumenata na mreži. Metapodaci opisuju svojstva određenog izvora informacija, povezani su s objektima koji svojim budućim korisnicima daju na raspolaganje unaprijed pripremljeno znanje o postojanju i karakteristikama objekta.¹

Automatski generirani indeksi koje koriste programi za pretraživanje mrežnih izvora presnime dokument i zatim ga sadržajno obrade izdvajanjem ključnih riječi i fraza pomoću heurističkih metoda utemeljenih na obradi HTML-a, koji je brži i ekonomski povoljniji od MARC-a za čiju su uporabu i stvaranje potrebni stručnjaci. Uporaba MARC-a za dokumente nastale na Internetu bila bi vrlo skupa, a s obzirom na količinu tih dokumenata i na brzinu njihova pojavljivanja, nedovoljno brza što je suprotno osnovnoj ideji stavljanja dokumenta na mrežu. Privremeno je rješenje zasigurno ono što su predložili stručnjaci okupljeni na radionici o metapodacima u Dublinu, Ohio 1995. Suglasili su se za skup nužnih metapodataka za opis, dok je sintaksa zanemarena. Dogovoreni skup od petnaest elemenata podataka nazvan je *Dublin Core Metadata Element Set*. Skup je dovoljno jednostavan da ga može primjenjivati širok krug autora i izdavača na Internetu.

Na kraju, mogli bismo reći da sadržajna obrada svih vrsta dokumenata u smislu informacijske obrade može biti zastupljena s osnovnom količinom jednostavnih elemenata koji bi bili prepoznatljivi i razumljivi korisnicima kojima su i namijenjeni. Globalni pristup informacijama zadovoljio bi prvi korak istraživanja i bio vodič do posebnih informacija i znanja pojedinih informacijskih disciplina. Taj korak, za bolje sagledavanje predmeta, što ne znači još i istraživanje, bio bi tako dostupan i onima koji nisu stručnjaci područja i ne barataju terminologijom područja, ali o predmetu u globalnom smislu žele nešto saznati, nakon čega će donijeti odluku o daljnjem istraživanju i pravcu istraživanja.

Osnovni je kriterij za vrednovanje sustava korisnik i njegovo zadovoljstvo rezultatom dobivenoga. Korisnika ne zanima na koji smo način obradili i pohranili informacije. Njega jedino zanima da mu je potrebna informacija na što jednostavniji način dostupna i nikako ne želi pred sobom

¹ A review of metadata: a survey of current resource description formats. // Work Package 3 of Telematics for Research project DESIRE(RE 1004) London, 1997.

URL: http://www.ukoln.ac.uk/metadata/DESIRE/overview/rev_toc.htm

sofisticirane sustave koji od njega traže dodatna znanja koja nisu znanja njegove struke. Korisnik za to gotovo da i nema vremena. Svaki sustav, napravljen samo za informacijske stručnjake, koji neće uzeti u obzir korisnika bit će, a i jest, osuđen na propast. Korisniku je vrijeme vrlo važno, on treba informaciju jučer a ne sutra, a odgovor naših knjižnica još uvijek je: dodite sutra.

LITERATURA

Harter, S.P. Online information retrieval: concepts, principles, and techniques. - New York: Academic Press, Inc., 1993.

Maroević, I. Uvod u muzeologiju. - Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1993.

A review of metadata: a survey of current resource description formats. // Work Package 3 of Telematics for Research project DESIERE (RE 1004). - London, 1997.

Svenonius, E. Classification: prospects, problems and possibilities. // Classification research for knowledge representation and organization: proceedings of the 5th International Study Conference on Classification Research / edited by Nancy J. Williamson and Michele Hudon. - Amsterdam: Elsevier, 1992. Str. 5-25.

Walker, G.; J. Janes. Online retrieval: dialogue of theory and practice. - Englewood: Libraries Unlimited, 1993.

Weibel, S.; Goodby, J. OCLC/NCSA metadata workshop report. // OCLC/NCSA Metadata Workshop. - Dublin, Ohio, 1995.

URL: http://www.oclc.org:5046/oclc/research/conferences/metadata/dublin_core_report.html

Boris Zakošek

Povijesni arhiv u Rijeci

KARAKTERISTIKE GRADIVA I ZNAČENJE SADRŽAJNE OBRADE U ARHIVIMA

Temeljni zakon arhivske struke definira arhive kao ustanove za čuvanje, zaštitu, obradu i korištenje arhivskoga gradiva. Sa stajališta općeg javnog interesa, neosporni je krajnji cilj arhivske službe *korištenje* podataka¹ odnosno sadržaja pohranjenih u arhivskom gradivu, i to u službene svrhe, za znanstvena istraživanja i u publicističke svrhe, za potrebe nastave, za izložbe i objavljivanje te radi ostvarenja ili zaštite osobnih prava.² No, ovdje se postavlja pitanje o značajkama *obrade* sadržaja arhivskih zapisa kao preduvjeta za optimalnu organizaciju njihova korištenja.

Za pravilno razumijevanje karaktera sadržajne obrade arhivskoga gradiva potrebno je ukazati na temeljnu dvojnost 'životnog ciklusa' kroz koji prolazi svaka tvarna jedinica arhivskog opisa. Arhivsko gradivo nastaje odabiranjem dokumentacije iz mase *registraturnog gradiva* koje je zakonski definirano kao cjelina zapisa ili dokumenata nastalih ili primljenih djelovanjem i radom pojedine pravne ili fizičke osobe. Preobražaj iz registraturnog u arhivsko gradivo pridržano je dakle samo za one zapise koji su tijekom postupka valorizacije zadobili ocjenu dokumenata od trajne vrijednosti za kulturu, povijest i druge znanosti, i to bez obzira na oblik i materijal na kojem su sačuvani. Osobitost registraturnog gradiva nasuprot bibliotečnome nastaje iz činjenice da se ono stvara iz svakodnevne, samo djelomice kontrolirane, poslovne ili životne aktivnosti pravnih ili fizičkih osoba. Sadržaji pohranjeni na njima nisu zadani voljom jednog subjekta ili grupe subjekata, već se oblikuju više ili manje spontano, ovisno o društvenoj funkciji i statusu njihova tvorca, povijesno-političkim i prirodnim datostima ili posve slučajno.

Registraturni zapisi primarno se sadržajno obrađuju na mjestu nastanka, u samim *pismohranama* (registraturama). U modernim sustavima, normativni okvir unutar kojeg se obrada odvija zacrtan je pravilima *uredskog (kancelarijskog) poslovanja*. Ne ulazeći u pojedinosti konkretnih prošlih ili aktualnih normi, može se uočiti da se sadržajna obrada zapisa praktički provodi istovremeno s nastankom odnosno zaprimanjem dokumenata u uredu pojedine pravne ili fizičke osobe. Uz podršku manje ili više složenih

registraturnih klasifikacijskih sustava, u načelu svaki zapis istom po svom nastanku ili primitku u kancelariji dobiva, pored niza formalnih, i svoju sadržajnu (predmetnu, imensku ili topografsku) odrednicu.³ Zabilježba te sadržajne odrednice zapisa ostvaruje se na njemu samom i/ili na nekom tvarnom nosaču vezanom za zapis, npr. na omotu spisa. Tako nastale sadržajne odrednice ulaze potom u daljnji proces informacijske obrade kako bi se trajno osigurala njihova identifikacija i pretraživanje te ujedno, u konačnici, olakšalo korištenje gradiva. Daljnja obrada sastoji se u upisivanju sadržajne odrednice dokumenta u posebna polja posebnog, normom uredskog poslovanja zadanog, komunikacijskog formata gdje, pored drugih elemenata njegova opisa, tvori jedinicu iskaza registraturnog opisa u nizu s drugim jedinicama. Tvarni mediji tako nanizanih iskaza te njihovi indeksi nazivaju se *registraturna pomagala*. Tipična su suvremena registraturna pomagala urudžbeni zapisnici i njihova abecedna kazala.⁴

Kada (i ako) registraturno gradivo 'preživi' i postane arhivsko te stigne u arhivsku ustanovu, ono je, sada kao povijesno, arhivsko, gradivo, podvrgnuto sasvim drugoj vrsti sadržajne obrade. Cjelina zapisa i popratne dokumentacije formirana radom jedne pravne ili fizičke osobe dolazi u arhivsku ustanovu u pravilu kao 'mrtvo', definirano, tijelo nekoć živog administrativnog organizma, kao *arhivski fond*. Gradivo tek iznimno služi za iste operativne svrhe zbog kojih je nastalo. Arhivsko značenje zapisâ sada višestruko nadilazi njihov prvobitni semantički opseg. Značenja se umnožavaju, ali i postaju neprozirna sa starošću zapisa što zahtijeva niz dodatnih tumačenja čija izrada postaje specifičan zadatak arhivske struke. No, sačuvana izvorna registraturna pomagala i nadalje su glavno sredstvo za pristup sadržaju pojedinih zapisa.

U čemu se onda sastoji stručna sadržajna obrada zapisâ u njihovoj arhivskoj fazi postojanja? Arhivsko gradivo organizirano je, kao što je već rečeno, u *arhivske fondove*. Prikaz tvarnih jedinica arhivskoga gradiva u najvećem dijelu suvremenih arhivskih službi odvija se sukladno načelima provenijencije i prvobitnog reda. Iz načela provenijencije proistječe pravilo da se podaci pohranjeni u arhivskom gradivu donose u sklopu prikaza pojedinog arhivskog fonda, dok načelo prvobitnog reda podatke postavlja na određeno mjesto unutar arhivskog fonda sukladno namjeni i vremenu nastanka zapisa. Temeljni tvarni i informacijski topos koji tako nastaje i oko kojega se odvija velik dio arhivske djelatnosti upravo je arhivski fond.

Izrada prikazâ znanja odnosno zapisâ pohranjenih u arhivskim fondovima, stručna je i zakonska obveza hrvatskih arhiva. Praksa u izradi prikazâ, pa tako i količina i kakvoća sadržajnih elemenata opisa u njima,

zasniva se na primjeni nekoliko arhivskih normi i standarda, nizu teorijskih razmatranja iz područja arhivistike i drugih informacijskih znanosti, povijesti, pomoćnih povijesnih znanosti i drugih oblasti znanja. Ovdje ćemo spomenuti samo neke.

Više važećih akata ostaje tek na pukoj konstataciji da kao dio opisa treba izložiti naziv jedinice ili njezin sadržaj, kao npr. *Uputstvo o vođenju evidencije u arhivima*⁵ ili *Uputstvo o predaji arhivske građe arhivima*.⁶ Nešto detaljnije normiraju sadržajnu obradu arhivskoga gradiva *Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva: ISAD(G)*⁷ iz 1993. godine i *Uputstvo za popunu matičnog lista za pojedini arhivski fond ili zbirku* iz pera dr. Josipa Kolanovića s početka devedesetih.⁸

Primjenom spomenutih pravila nastaju dvije vrste opisa koje, bar s korisničkog motrišta, možemo smatrati sadržajnom obradom arhivskoga gradiva. Jedno su sažeti narativni tekstovi slični leksikografskim člancima, s *prikazom konteksta* i *značenja* u kojemu je nastala jedinica opisa. Elementi skupine opisa *kontekst* nisu određeni u smislu koji bi omogućavao stvaranje relacijskih baza podataka. Oni su organizirani kao jednočlani ili strukturirani narativni tekstovi u kojima se navodi naziv stvaratelja jedinice opisa (najčešće arhivskoga fonda) te povijest ustanove odnosno biografski podaci ako se radi o fizičkim osobama. Kao podelementi povijesti stvaratelja ponekad se kao posebni ulomci oblikuju sažeti prikazi ustroja, djelokruga i načina administrativnog poslovanja stvaratelja. Obično zaseban odlomak u skupini opisa *kontekst* odnosi se na fizičku povijest cjeline zapisa (opet najčešće arhivskoga fonda) odnosno na njezino kretanje, s podacima o promjeni vlasništva i čuvanju te možebitnim drugim relevantnim podacima (uništavanje, oštećenost, krađa, zlouporabe, način preuzimanja u arhivsku ustanovu i sl.).

Dakako da se ovaj oblik opisa može smatrati sadržajnom obradom samo u širem, korisničkom smislu, jer se u stvari ovdje ne govori o podacima pohranjenim u samim zapisima. Ipak, ti elementi znatno olakšavaju korisničku prosudbu jedinice opisa, i to najviše upravo prosudbu nazočnosti (ili nenazočnosti) i dostupnosti sadržaja pohranjenih u gradivu.

Arhivskom sadržajnom obradom u užem smislu smatramo skupine opisa *sadržaj* i *serije*. U prvim se, također koncizno, ukazuje na sadržajne cjeline arhivskoga gradiva od interesa za pojedine oblasti istraživanja, a u drugima se taksativno navode zaokružene osnovne registraturne skupine zapisa. Po svojoj formi nalikuju bibliografskim sažecima odnosno svojevrsnim strukturiranim unizanim jedinicama nekog popisa.⁹

Korisnik arhivskoga gradiva doći će do traženih sadržaja primarno se služeći *znanstveno-obavijesnim pomagalima* za pojedini arhivski fond, koji

su temeljni proizvod arhivske obrade. Ovisno o nizu čimbenika, za pojedine arhivske fondove izrađuju se znanstveno-obavijesna pomagala koja, u informacijskom smislu, dosežu do različitih razina arhivskoga gradiva - serija, podserija, predmeta (dosjea) ili pojedinog komada.¹⁰ Ustalila se i razdioba obavijesnih pomagala s obzirom na ekstenzivnost u prikazu sadržaja arhivskoga gradiva, od sumarnih inventara s prevagom formalnih elemenata opisa, gdje je načelno sadržaj gradiva prikazan do razine naziva pojedinih serija i podserija (većih sadržajnih cjelina) do regesta, gdje se u sažetom obliku iznosi sadržaj i najmanje tvarne arhivske jedinice, pojedinog komada. Pojmovi (predmetnog) kataloga i katalogizacije u arhivistici se upravo i koriste gotovo isključivo u svezi izrade regesta arhivskoga gradiva, i to kao jedan od načina metodičkog raspoređivanja registrih listića.¹¹ Praksa u izradi obavijesnih pomagala najčešće je kombinacija mogućih razina i načina opisivanja koje smo gore ukratko izložili pa se tako ona najčešće sastoje i od narativnog dijela u kojemu je jedinica opisa pojedini arhivski fond kao cjelina i od dijela u kojemu prevagu mogu imati formalni ili sadržajni elementi opisa pojedinih nižih jedinica opisa arhivskoga gradiva.

Iz svega do sada izloženog jasno je zbog čega u arhivskoj struci pojam sadržajnog odnosno predmetnog kataloga nije u tako širokoj uporabi kao u bibliotekarstvu i zašto izrada predmetnog kataloga nije postala općim metodičkim pristupom na svim razinama arhivskog opisivanja. Razloge smo pronašli u već naznačenim posebnostima kancelarijskog poslovanja koje svojim imanentnim značajkama utječu i na utvrđivanje općih arhivskih pravila opisivanja. Jedna je od bitnih razlika između bibliotečnog i registraturnog (arhivskog) gradiva u tome što, načelno, već s proizvodnjom registraturne dokumentacije nastaju i sredstva za pretraživanje njezina sadržaja, već spomenuta registraturna pomagala. Izričito operativna funkcija registraturnog gradiva u vrijeme njegova nastanka očito je stvorila nužnost takvog pristupa.

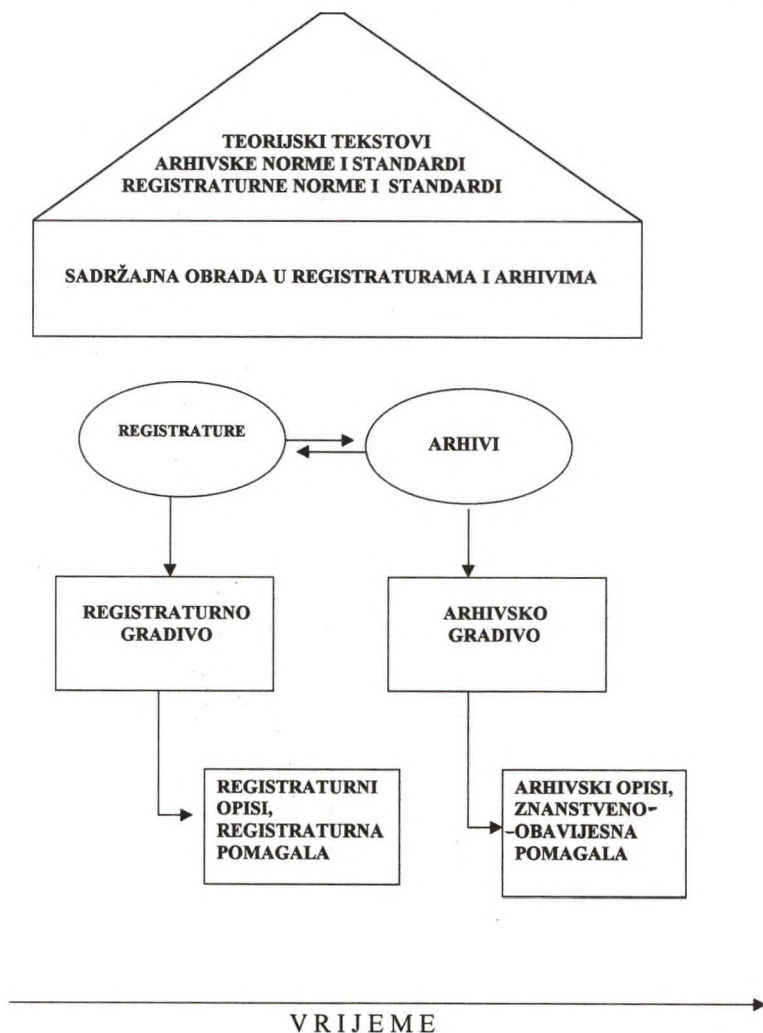
Na kraju se moramo zapitati s kojim fundusom obrađenih sadržaja naša arhivska služba dočekuje eru globalne informacijske infrastrukture? Pa to su upravo obavijesna pomagala za pojedine arhivske fondove i zbirke te izvorna registraturna pomagala kao sastavni dio arhivskih fondova. Na nama je da u pristupu globalnoj informacijskoj infrastrukturi što ekonomičnije iskoristimo informacijske potencijale narečenih izvora.

BILJEŠKE

1. Ovdje je podatak ona tvorna čestica u kojoj je ostvareno jedinstvo znanja i njegova zapisa. Znanje pak definiramo kao simbolički proizvod u kojemu se ostvaruje spoznajno djelanje subjekta (imenovanje i poimanje *predmeta*). O navedenim temeljnim pojmovima vidjeti: Tuđman, Miroslav. *Obavijest i znanje*. - Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1990.
2. Vidjeti: Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. Narodne novine, br. 105/97.
3. Registraturni klasifikacijski sustavi služe za osnovno razvrstavanje zapisa prema provenijenciji, prema građi ili kombinirano. Obično su izgrađeni kao sustavi alfa-numeričkih oznaka koji pri obilježavanju zapisa služe kao kodni sustavi. Dugo je vremena (od 1958. do 1988. godine) kao norma za označivanje zapisa u registraturama upravnih tijela u Hrvatskoj važio tzv. sustav *arhivskih oznaka*. Ako je nekom zapisu, primjerice, dodijeljena arhivska (klasifikacijska) oznaka '43,7' (nacionalizacija i konfiskacija), njegova će odgovarajuća sadržajna odrednica biti, npr., 'nacionalizacija hotela Kvarner u Opatiji'. Istovremeno, nije načelno bilo uređeno pitanje indeksiranja sadržajnih odrednica. O tome koja će riječ biti ključna za indeksiranje odlučivali su praktični razlozi, a moglo se indeksirati i po svim riječima koje tvore sadržajnu odrednicu.
4. Proces sadržajne obrade što smo ga ovdje prikazali odnosi se na tipičan i idealan slučaj uredskog poslovanja javnopravnih tijela, i to poglavito s područja javne uprave. Dakako da rad pismohrana fizičkih osoba koje ne obavljaju neke javne ovlasti, a čije zapise zbog njihove vrijednosti ipak smatramo arhivskim gradivom, ne možemo doslovno podvesti pod isti model. Zaseban su slučaj i izvan ovog modela tzv. *arhivske zbirke*. Arhivska zbirka skup je zapisa ili drugovrsne dokumentacije nastale prema načelu sadržaja, vrste zapisa ili nosioca obavijesti (npr. Srednjovjekovne isprave, Matične knjige, Kartografska zbirka i sl.).
5. Narodne novine, br. 7/63.
6. Narodne novine, br. 33/87.
7. ISAD (G): Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva. - Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1997.
8. Matični list obrazac je u koji se unose svi relevantni podaci za pojedini arhivski fond ili zbirku. Uputstvo za popunu matičnog lista nije publicirano ali se u svim državnim arhivima u Hrvatskoj koristi kao standard.
9. Namjerno smo ovdje ponešto izmijenili smisao i sastav skupina u odnosu na prijedlog ISAD(G)-a. Podaci o ustroju stvaratelja jedinice opisa međunarodni standard stavlja u skupinu opisa zajedno sa sadržajem, dok mi smatramo da taj element opisa bolje funkcionira zajedno s podacima o kontekstu nastanka zapisâ (povijest ustanove, djelokrug, povijest dokumentacije). Element *serije* određen je u *Uputstvu za popunu matičnog lista* kao termin preuzet iz arhivske prakse, '... no riječ je zapravo (gledano s informatičkoga gledišta) o većim sadržajnim cjelinama nastalim djelovanjem jedne ustanove, odnosno stvaratelja arhivske građe' [Uputstvo, str. 7].

10. Do koje će se razine opisa vršiti sadržajna obrada ovisi, najčešće, o ukupnoj procjeni vrijednosti arhivalija i o sačuvanosti izvornih registraturnih pomagala.
11. Teorijska i normativna osnova za izradu znanstveno-obavijesnih pomagala (matičnog lista za pojedini arhivski fond ili zbirku, arhivskih našastara i drugoga) tek su odnedavno spomenuto Uputstvo za popunu matičnog lista fonda/zbirke i međunarodni standard za opis arhivskoga gradiva ISAD(G). Ranije su kao teorijska podrška za izradu istih služili različiti teorijski tekstovi ili pak čisto praktična iskustva. Godine 1977. za potrebe jugoslavenske arhivske struke izrađen je *Priručnik iz arhivistike*, u kojemu su, u udžbeničkoj formi, objavljene sistematizirane spoznaje iz arhivske struke te navedena, za to vrijeme, relevantna literatura. (Priručnik iz arhivistike. - Zagreb: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1977.)

GRAFIKON I: Prikaz (sadržajne) obrade registraturnog i arhivskog gradiva (skica)



Žarka Vujić

Filozofski fakultet, Zagreb

MOŽEMO LI GOVORITI O SADRŽAJNOJ OBRADI MUZEJSKE GRAĐE?

Pripremajući se za stručni skup u Rovinju članovi muzejske zajednice u potpunosti su poštovali zadani okvir rada organizatora (Hrvatskoga bibliotekarskog društva) i razmišljali o obradi svoje građe unutar knjižničarskih pojmova normativne kontrole te formalne i sadržajne katalogizacije. Osobito je ovaj potonji donio svojevrsne poteškoće u primjeni na svijet muzejske djelatnosti. Cilj ovog usmenog i pisanog priloga usmjerio se ka mogućem pojašnjenju tog problema.

Prije svega, nije naodmet istaknuti da su pitanja, načini i problemi obrade muzejske građe teme kojima se bavi praktična razina muzeologije ili muzeografija. Dok današnjoj teoriji muzeologije središnjim interesom postaje zaštita, istraživanje i komuniciranje baštine u njenom totalitetu, muzeografija ostaje u konkretnom svijetu muzejske djelatnosti i stvarnih muzeja. Premda svi znamo što sve obuhvaća pojam muzejske ustanove, za ovu ću zgodu i potrebu navesti definiciju muzeja britanske muzejske zajednice, koja kaže da je muzej ustanova koja sabire, dokumentira, čuva, izlaže i interpretira materijalna svjedočanstva i pridružene informacije poradi dobrobiti javnosti. Držim ovaj iskaz dragocjenim upravo poradi isticanja važnosti potrebe obrade građe i vrijednosti i značenja tom obradom stvorenoga svojevrsnog fonda informacija koji se u posljednja dva desetljeća gotovo potpuno izjednačava s predmetnim fondom muzeja. Tako i suvremene definicije muzejskih zbirki, proistekle iz mukotrpnog rada na informatizaciji muzejske djelatnosti, spominju i fizički dio zbirke u obliku predmeta i intelektualni dio u obliku zabilježanih obavijesti spoznatih prigodom istraživanja predmeta. No, ono što izaziva najveće poteškoće u standardiziranju muzejske dokumentacije, pa i u osuvremenjivanju njenog stvaranja, jest ipak ta ogromna raznolikost muzejske građe. Kad kažemo materijalno svjedočanstvo, mislimo i na prirodnu i na kulturnu baštinu. Suzimo li pogled na potonju, imamo raspon vrsta građe od predmeta tehničke kulture (prijevozna sredstva, alati, izvori energije) preko povijesno relevantnih predmeta pa do djela suvremene umjetnosti (poput videozapisa, mobila ili multipla). Dakako, uključujući i

knjige i arhivske dokumente kao muzejske predmete. Tako dolazimo do prvog iskaza unutar ovog promišljanja. A on glasi:

*Ma kako specijalizirani arhivi i knjižnice bili ipak se u osnovi ne razlikuju po građi koju čuvaju dok su razlike među muzejima doista ogromne!*¹

Ta raznolikost građe iz muzejske perspektive doima se i blagoslovom (osobitom vrijednošću) i prokletstvom. Otvoreno tvrdim da svi problemi oko standardizacije muzejske dokumentacije proistječu upravo iz toga, a ne iz nesposobnosti muzejske zajednice da riješi taj problem na način sličan svijetu knjižnica. Tako je *Međunarodnom komitetu za muzejsku dokumentaciju* (CIDOK) trebalo više od desetljeća da donese poznatu *Listu minimuma standarda podataka za opis muzejskog predmeta* (9 zajedničkih kategorija podataka iz 1980), a još toliko da izade pred javnost s *Vodičem za opis muzejskog predmeta* (22 kategorije podataka iz 1995).

Druga poteškoća koja nas prati dok govorimo o mogućoj sadržajnoj obradi muzejskog predmeta proizlazi iz karaktera muzejske građe. Riječ je o trodimenzionalnim predmetima koji su poradi različitih vrijednosti (čitaj: muzealnosti) izdvojeni iz svoje stvarne okoline u muzejski kontekst. Kao takvi, oni su u muzeju reprezentanti (čitaj: dokumenti) stvarne, opipljive realnosti. Dakako, arhivisti će, jednako kao i knjižničari, s pravom ustvrditi da i oni imaju posla sa stvarnim predmetima. No, valja uočiti razliku koja počiva na važnosti i značenju koja se u pojedinoj djelatnosti pridaje s jedne strane fizičkim karakteristikama građe, a s druge njenom sadržaju. Pri tom valja istaknuti da nikako ne odričemo konkretnu i opipljivu realnost knjigama i ostaloj knjižničnoj građi. Premda je prvenstveno doživljavamo kao prijenosnika znanja, ne odričemo važnost njenog fizičkog izgleda i reprezentativnosti i kao oblika izdavaštva i obrta (osobito stare knjige), ali i proizvoda nove tehnologije (elektroničke knjige). Jednako tako vidimo i arhivsku građu. No, knjigu ili arhivski dokument koristimo i uzimamo u ruke ponajviše poradi njihova intelektualnog ili apstraktnog sadržaja. Najjednostavnije je to opisati konkretnim primjerima. Ma kako uživali i voljeli imati pred sobom sedamnaestostoljetni prijepis oporuke N. Zrinskoga, prvenstveno smo zainteresirani za njen sadržaj i čitanje s mikrofila potpuno će zadovoljiti naše potrebe. Jednako tako zadovoljit će nas bilo koje izdanje Šenoine "Zlatareva zlata" dok će muzealcima koji čuvaju materijalne tragove Šenoine ostavšine biti i te kako važno sakupiti knjige koje su nekoć pripadale Šenoinoj kućnoj biblioteci (uključujući primjerke njegovih izdanja), ne poradi njihova sadržaja, već poradi njihove autentičnosti i povezanosti sa znamenitim književnikom te onoga što one iskazuju o njihovu vlasniku.

Jednako tako upozoravam i na pravilo bilježenja vizualne informacije o muzejskom predmetu (crtež, skica, fotografija, diapozitiv). Dok će knjižničari i arhivisti zaštititi svoju građu mikrofilmirajući njen sadržaj, a ne snimajući materijalnu pojavnost svakog svog predmeta (arhivske ili knjižne jedinice), muzealci će neizostavno morati načiniti vizualni prikaz svake svoje muzealije. Na svemu ovom počiva moj drugi iskaz:

Knjižnična i arhivska građa imaju svoju materijalnu pojavnost i ona je važna njihovim obrađivačima. No, korisnicima je ipak najznačajniji sadržaj ili apstraktna dimenzija te građe. Nasuprot tome, muzejski je predmet i za obrađivača i za korisnika nedjeljiva cjelina u čijem tumačenju i obradi jednaku važnost imaju OBLIK i MATERIJAL od kojeg je predmet načinjen te njegovo ZNAČENJE.²

Upravo iz ovog shvaćanja kojeg se muzealci ne mogu odreći proizlazi i nedjeljivost pri obradi muzejske građe. Stoga i nismo skloni pojmove sadržajne i formalne obrade primijeniti na stvaranje muzejske dokumentacije. To, naravno, ne znači da ne poznamo i ne rabimo razdiobu vrsta podataka koje nastaju pri cjelovitom opisu muzejske građe. Muzeografija jasno razlikuje informacije očitane iz predmeta samog (vrlo bliske informacijama koje nastaju pri formalnoj obradi u knjižničarstvu) poput podataka o veličini predmeta, materijalu, boji, tehnikama izrade i ostalom te informacije prikupljene posrednim putem, među kojima se nadasve izdvajaju podaci o bivšim vlasnicima i povijesti predmeta općenito. Praktično upravljanje muzejskim predmetima i zbirkama poznaje i podjelu na podatke koji služe za identifikiranje i nadzor nad predmetom u muzeju i one u čijem nastanku sudjeluje i muzeologija i pojedine temeljne discipline. Sve nas to, međutim, udaljava od sržnog pitanja o sadržaju muzejskog predmeta. Na trenutak se činilo da će pomoći stav I. Maroevića koji je usmeno ustvrdio da je sadržaj muzejskog predmeta njegova muzealnost, dakle ono svojstvo koje omogućava predmetu da u jednoj realnosti, vremenu i prostoru bude svjedočanstvom neke druge realnosti, vremena i prostora. No, kako obrada građe predstavlja proces u praktičnom svijetu muzeja, morali bismo dosegnuti sadržaj muzejskog predmeta upravo na toj razini, a ne na onoj teorijskoj. U okviru radionice J. Lasić-Lazić i D. Stančin-Rošić ponudile su razumijevanje da sadržaj muzejskog predmeta stvaramo njegovom obradom. No, tvarnost muzejskog predmeta, njegov oblik i materijal kao ipak neupitni nosioci sadržaja čitavo se vrijeme nalaze pred nama i ne trebamo ih iznova stvarati. I tako su se pitanja i hodanje u zatvorenom krugu počeli nepotrebno gomilati...

U realnost, pa makar i bez precizna odgovora o sadržaju muzejskog predmeta, vratila su me pomagala koja knjižničari i arhivisti koriste pri

sadržajnoj obradi svoje građe. Interno oblikovane liste pojmova, ključne riječi i predmetnice (oni koji koriste knjižnične standarde za obradu svoje građe) te klasifikacije (prirodoslovne klasifikacije rodova i vrsta, mineraloške klasifikacije, klasifikacije muzejskih predmeta prema prvobitnoj funkciji itd.) stalna su pomagala u radu hrvatskih muzealaca. Pridružimo im, nažalost, tek poznavanje vrijednosti tezaurusa (*Art and Architecture Thesaurus* - najpoznatiji inozemni primjer predstavljen je u Radionici) kao kontroliranog rječnika termina s vidljivim kontekstom svakog odabranog pojma. Sva su ova pomagala za muzealce dio neriješene i najbolnije točke muzejske dokumentacije - terminološke kontrole. Analiziramo li za koje ih podatke muzealci rabe, doći ćemo do zaključka da je ponajčešće ipak riječ o polju u koje valja upisati naziv muzejskog predmeta. Dakako, nije jednostavno točno i jednoznačno dodijeliti naziv muzejskom predmetu (osobito kad nam je kao u etnografiji daleko važnije lokalno ime), no riječ je samo o jednom jedinom podatku koji se nikako ne može izjednačiti sa sadržajem muzejskog predmeta. Dodatni problem predstavlja sadržaj umjetničkih muzejskih predmeta i ukrašenih obrtnina. Riječ je o tzv. umjetničkim temama koje je moguće iskazati kao literarni ili dokumentarni sadržaj upravo na način sadržajne obrade u arhivskoj i knjižničarskoj djelatnosti. U okviru Radionice pokazala sam kako u tome muzealcima može pomoći ICONCLASS kao gotovo međunarodno prihvaćeni ikonografski klasifikacijski sustav.

U zaključku se iznova vraćam obradi muzejske građe kao cjelovitom procesu čiji je krajnji rezultat što potpuniji opis muzejskog predmeta. Da bi informacije u tim opisima bile prisutne, pretražive i doista služile komuniciranju muzejske baštine s javnošću, hrvatskoj muzejskoj djelatnosti predstoji dogovor oko pomagala koje će razviti i koristiti pri obradi. Puno toga možemo naučiti od arhivista i knjižničara, no s druge strane ne treba zaboraviti kako muzejska zajednica radije mijenja nego li potpuno usvaja tuđa gotova rješenja (*"Adapt not adopt"*, kako bi rekao američki stručnjak za informatizaciju muzejske dokumentacije D. Bearman). I to valja poštovati.

BILJEŠKE

1. Ovaj iskaz nastao je na temelju stava I. Maroevića. Vidjeti: Uvod u muzeologiju. - Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1993. Str. 73-74.
2. Valja naglasiti da je drugi iskaz također nastao na temelju promišljanja teoretičara muzeologije. Riječ je, prije svega, o članku Z. Z. Stranskog o specifičnosti muzejske dokumentacije i njenog položaja unutar ostalih dokumentacijskih sustava (Muzeologicke sešity 5(1974)28-30), no poticaj je iznova pronađen i u knjizi I. Maroevića.

Prilog 2

Irena Kolbas

Etnografski muzej, Zagreb

UNIVERZALNA DECIMALNA KLASIFIKACIJA: OPIS, PROPIS I PROBLEMI

Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK) najprikladnija je za međunarodnu upotrebu pa stoga i najviše korištena klasifikacija jer, kako kaže Thompson, "umjesto upućivanja slovima raznojezičnih abeceda operira oznakama pisanim arapskim brojkama, a njih svi narodi poznaju".¹ U novije vrijeme UDK se često koristi i za klasifikaciju elektroničke građe na Internetu.² Dakle, UDK je univerzalno razumljiv jezik sa znakovnog gledišta. Univerzalan je i zbog toga jer obuhvaća (barem tome teži) sva ljudska znanja i umijeća. Ta su znanja i umijeća razvrstana u 9 (prvotno u 10) osnovnih skupina.³

UDK skupine

- 0 Općenito. Bibliografija. Knjižničarstvo
- 1 Filozofija. Psihologija
- 2 Religija. Teologija
- 3 Društvene znanosti
- 5 Matematika. Prirodne znanosti
- 6 Primijenjene znanosti. Medicina. Tehnika

¹Thompson, A. Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza. - Zagreb: Školska knjiga, 1965. Str. 5.

²Universal Decimal Classification (UDC). URL: <http://www.aber.ac.uk/~infolib/udc.html>

³Melvil Dewey je 1876. izdao prve tablice u kojima je cjelokupno znanje podijeljeno u 10 skupina. U njenoj je osnovi klasifikacija znanosti prema Francisu Baconu.

- 7 Umjetnost. Arhitektura. Fotografija. Glazba. Šport
- 8 Lingvistika. Književnost
- 9 Arheologija. Zemljopis. Biografije. Povijest

Te se skupine dalje dijele na podskupine. U skupini 8 to, primjerice, izgleda ovako:

- 8 Lingvistika. Književnost
- 801 Opća lingvistika
- 801.5 Gramatika
- 801.55 Morfologija. Tvorba
- 801.551 Deklinacija. Sklonidba

Uz glavne tablice, UDK sadrži i tablice s pomoćnim oznakama koje se mogu koristiti uza sve glavne skupine.⁴ To su oznake za jezike, oblik, mjesto, narode, vrijeme, oznake za znakove izvan UDK sustava, vid, materijal i osobe. To je redoslijed u tablicama. Pomoćne oznake prikazujem u preporučenom redoslijedu slaganja:

Opće pomoćne oznake:

- (1/9) oznake za mjesto
- “...” oznake za vrijeme
- (0...) oznake za oblik
- = oznake za jezik
- (=...) oznake za narode
- oznake koje nisu iz UDK
- .00 oznake za vid (aspekt)
- 03 oznake za materijal
- 05 oznake za osobe

⁴Osim općih pomoćnih oznaka pojedine skupine imaju i posebne pomoćne oznake koje vrijede samo u toj skupini.

Kod nizanja više UDK oznaka koriste se oznake + za nabranjanje, / za označivanje od-do i : za odnos. Primjerice:

737+745	Numizmatika i umjetnički obrt
737/738	Numizmatika i lončarstvo
801:159.9	Psiholingvistika
39(498=862)(064)	Hrvati u Rekašu kraj Temišvara: izložba
808.62-5(035)=30	Priručna gramatika hrvatskog jezika na njemačkom jeziku
860(82)-34=60=862	Borges, Jorge Luis: Priručnik fantastične zoologije (usporedni tekst na španjolskom i hrvatskom jeziku)

U nastavku željela bih ukazati na neke probleme UDK, kao i na mogućnost i prikladnost upotrebe UDK u muzeografiji (njena primjena u bibliotekarstvu i arhivistici nedvojbeno je i dokazana).

UDK se kao dobar sustav najbolje pokazuje u prirodnim i primijenjenim znanostima, u skupinama 5 i 6. U tim su skupinama glavne tablice dovoljno razučene i detaljno razrađene tako da čak postoji broj za svaki kemijski element ili u tehnici za svaku vrstu vijka ili matice. U tim se područjima u skladu sa znanstvenim dostignućima i brojevi razmjerno brzo mijenjaju. Sasvim je druga situacija s društvenim (skupina 3), a pogotovo s humanističkim znanostima (skupine 1, 2, 7, 8, 9).

Argumente toj tvrdnji iznijet ću na primjeru skupine 8. Unutar skupine 8 nalazi se podskupina 82 koja sa samo nekoliko brojeva obuhvaća i teoriju književnosti i stilistiku i filologiju i retoriku. Skupina 82 se specijalnim pomoćnim brojevima dijeli prema književnim rodovima, ali su kategorije pomiješane tako da osim književne vrste postoji i podjela prema sadržaju pa čak i prema vrijednosnim sudovima (82-994 "književnost koja odstupa od uobičajene literature. Suluda literatura. Prosvijećena literatura"). Zaseban su problem eseji koji su najčešće na granici između znanosti i književnosti. Iako je 1993. godine skupina 8 znatno promijenjena, premda ne i sadržajno u književnosti (82), u usporedbi s brzinom promjena u prirodnim i primijenjenim znanostima ove promjene "kaskaju" i više od 50 godina. Primjerice, u skupinu 8 tek je 1993. ušao strukturalizam koji je još 20-ih godina ovog stoljeća sasvim promijenio pristup jezičnim (i ne samo jezičnim) proučavanjima.

Slijedeći je primjer etnologija (39) koja je također sasvim neprimjereno riješena, jer ne obuhvaća niti seljačko rukotvorstvo, niti obrte, niti gospodarstvo. U takvim se slučajevima pribjegava kombinaciji brojeva iz drugih skupina (6, 7) što obično rezultira prilično nezgrapnim rješenjima.

Osim toga, linearnost UDK u humanističkim i društvenim znanostima često je neprimjenjiva, jer je zbog same prirode tih znanosti njihova znanja i umijeća puno teže razvrstati u "ladice". Posljednjih dvadesetak i više godina to postaje sve teže jer je upravo na tim područjima sve veća težnja interdisciplinarnosti. Za ilustraciju navest ću samo primjer discipline usmena povijest (*oral history*), discipline koja se metodološki sasvim razlikuje od povijesti, gdje se susreću sociologija, folkloristika, edukacija, gerontologija, pravo, književna povijest, studij medija, ženski studiji i druge discipline.⁵

Slijedećih nekoliko primjera pokazat će kako se prema UDK oblikuju načelna rješenja za interdisciplinarne dokumente.⁶

930.85(05)

009(05)

JOURNAL of material culture / ed. by Daniel Miller and Christopher Tilley. - London : Sage Publications, 1996- . - sv. : ilustr. ; 23 cm

Journal of Material Culture interdisciplinarni je časopis u kojem su objavljeni tekstovi iz arheologije, etnologije, fizičke antropologije, kulturne povijesti, sociologije kulture, filologije, medijskih istraživanja i dr., a časopis teži još većoj suradnji disciplina. Prvo je pitanje da li se uopće može po prvom broju časopisa odrediti njegov sadržaj za cjelinu. Drugo je pitanje da li je potrebno navesti sve discipline u UDK oznaci.⁷ Primjer je "načelno"⁸ riješen tako da je stavljen u kulturnu povijest i duhovne znanosti općenito.

39:728](497.5-3 Istra)(082)

728.94(497.5-3 Istra)(082)

LE "CASITE" : pietre e paessaggi dell' Istria centro-meridionale ; Un censimento per la memoria storica / a cura di Luciano Lago. - Rovigno : Centro di ricerche storiche, 1994. - 399 str. ; ilustr. ; 34 cm

⁵U usmenoj povijesti od temeljne je važnosti zvučni zapis u kojem se može očitati jezični i izvanjezični kontekst performansa / intervjua.

⁶Samim tim što su ta rješenja načelna ona su i dvojbeni i podložna razmatranju.

⁷Treba uzeti u obzir da istraživanje medija može obuhvaćati velik broj raznorodnih disciplina.

⁸Primjeri pokazuju kako se klasifikacija interdisciplinarnih publikacija načelno rješava u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Knjiga je zbornik radova o istarskim kašunima s etnografskim, arheološkim i kulturnopovijesnim tekstovima. Klasificirana je na području etnologije u odnosu na graditeljstvo. Zasebno je pitanje pomoćnih oznaka za mjesto: da li je u ovom primjeru potrebno staviti i numeričku oznaku za regiju i slovčanu oznaku za Istru?

886.2-34:398](082)

398.2:886

STO najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti / tekst Tomislav Đurić ; ilustracije Nikola Večenaj-Leportinov. - Zagreb : Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1996. - 184 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Biblioteka Historia Croatica ; 11)

Primjer je prvenstveno naveden da se pokaže "načelno" rješenje za klasifikaciju usmene književnosti i folklora jer se on u UDK nudi u skupini etnologije (39). Književnost je ipak smještena u prvom redu u skupini 82 uz svu ostalu književnost, a tek potom u skupini 39. Otvara se pitanje jesu li legende relevantne i za povijesna istraživanja tj. za skupinu 9.

39.01:641

392.8

FIDDES, Nick

Meat : a natural symbol / Nick Fiddes. - London ; New York : Routledge, 1991. - 261 str. ; 22 cm

Djelo je znanstveno-filozofsko istraživanje simbolike mesa i jedenja mesa u kulturama svijeta. UDK nudi broj za simbole u semiotici i umjetnosti. Međutim, ovaj rad, primarno kulturološki, svrstan je u teoriju etnologije i običaje pri prehrani.

39-054.7(497)

325.2(497)

WAR, exile, everyday life : cultural perspectives / ed. by Renata Jambrešić Kirin. - Zagreb : Institute of Ethnology and Folklore Research, 1996. - 305 str. ; 21 cm

Djelo je zbornik folklorističkih radova o izbjeglicama u Domovinskom ratu. Dokument bi se mogao uvrstiti u razne discipline: ratovanje, psihologiju, migracije, društvenu skrb, folklor. Ovdje je uvršten u skupinu etnologije s pomoćnom oznakom za izbjeglice.

UDK često nudi, kao što se može vidjeti iz primjera, više varijanti označivanja sadržaja dokumenta, što je s jedne strane prednost, a s druge nedostatak jer je odabir kako klasificirati često prepušten klasifikatoru, odnosno njegovom poznavanju mogućnosti UDK i poznavanju određene discipline. Pri klasificiranju valja imati u vidu namjenu označivanja. Detaljnije se klasificiraju članci (prema potpunom izdanju), monografije se klasificiraju prema srednjem izdanju, a časopisi, zbornici i referentna djela prema skraćenom izdanju, iako to nije uvijek pravilo. Najvažnije je da se klasificira prema sadržaju a ne prema naslovu. Od više ponuđenih rješenja u klasificiranju valja odabrati jedno i njega se dosljedno držati.

UDK je često neprikladan sustav za specijalne knjižnice, osobito one s većim fondovima jer većina građe ima istu UDK oznaku. UDK ima rješenje za to: npr. knjižnica opće lingvistike može radi skraćivanja broja oznaka umjesto prve tri oznake koristiti slovo L pa će se tako leksikologija umjesto oznakom 801.3 označivati oznakom L 3.

Velik je nedostatak UDK u njegovoj vrlo slaboj pristupačnosti za korisnike.

Drugo o čemu valja promisliti jest prikladnost upotrebe UDK u muzeografiji. Dva su razloga za primjenu UDK za muzealije:

1. UDK je, kao što je već rečeno, univerzalno primjenjiva klasifikacija i nema većih problema za klasifikaciju konkretnih predmeta pa tako i muzealija.
2. Svi muzeji posjeduju i određeni knjižnični fond za koji se pretpostavlja da se klasificira prema UDK sustavu. Tako se jednim sustavom mogu označivati i knjižnični fond i muzejski predmeti. Za razlikovanje predmeta od knjiga i pisanih dokumenata UDK nudi mogućnost uvođenja slovačne oznake. Na primjer, kao što će dokument o keramičkoj posudi iz srednjeg vijeka dobiti UDK oznaku 738"653", istu tu oznaku može nositi i određena keramička posuda iz srednjeg vijeka. Za razlikovanje vrste fonda knjiga se može označiti s K 738"653", a muzealija s M 738"653". (UDK nudi i druge mogućnosti, ali za primjer je odabrana ona jednostavnija.)

LITERATURA

Filaković, Ljerka. UDK: Univerzalna decimalna klasifikacija: shema za stručni katalog u narodnim knjižnicama. - Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1985.

Universal decimal classification: international medium edition. Part 1: systematic tables, part 2: alphabetic subject index. - [London]: British Standard Institution, 1988. (FID publ. no. 571).

Univerzalna decimalna klasifikacija. Zv. 1: tablice. - Slovenska skrajšana izdaja, 2. spremenjena in dopolnjena izdaja. - Ljubljana: Centralna tehniška knjižnica, 1982. (Publ. FID št. 622).

Univerzalna decimalna klasifikacija. 1. deo: sistematske tablice. - Prvo srpskohrvatsko srednje izdanje. - Beograd: Jugoslovenski bibliografski informacijski institut JUBIN, 1991. (FID br. 695).

Univerzalna decimalna klasifikacija. - 1. srpskohrvatsko srednje izdanje. - Beograd: Jugoslovenski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju, 1970. (FID 473).

Živković, Janko. Stručni katalog: izvod iz Univerzalne decimalne klasifikacije. - Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske; Matica hrvatska, 1968.

Aida Slavić

Filozofski fakultet, Zagreb

Branka Turkulin

Institut za turizam, Zagreb

KNJIŽNIČNA KLASIFIKACIJA U ONLINE SUSTAVIMA I PREVOĐENJE KLASIFIKACIJSKIH OZNAKA NA PRIRODNI JEZIK

Bibliotečna klasifikacija najstarije je pomagalo za organizaciju znanja. Dokumenti u knjižnicama stotinama se godina lako i jednostavno označuju i pretražuju po simbolima koji predstavljaju određene predmete, teme, znanstvena ili stručna područja. Automatizacija knjižničnog poslovanja omogućila je lakše pretraživanje velikog broja dokumenata, no bibliotečna klasifikacija, prvobitno namijenjena tradicionalnim sustavima za pretraživanje dokumenata, na izvjestan je način zapostavljena u suvremenim računalnim katalozima.

Iako je pojavom računala pretraživanje zbirke dokumenata bitno ubrzano i poboljšano, neki osnovni problemi i dalje ostaju. Npr. nepoželjan fenomen pretraživanja "ne sve" i "ne samo" nije sasvim riješen pojavom računalne tehnologije. Još uvijek je prisutna potreba za preciznim pomagalima kojima bi se poboljšalo pretraživanje. Bibliotečna klasifikacija kao tradicionalno pomagalo za označivanje i pretraživanje dokumenata posve je nepravedno zapostavljena informatizacijom knjižničnog poslovanja. Tradicionalni opći klasifikacijski sustavi mogu bitno doprinijeti poboljšanju suvremenih jezika za predmetno označivanje, mogu se koristiti u kombinaciji s njima ili mogu služiti umjesto njih. Ili, kao što napominje E. Svenonius, knjižničnu klasifikaciju moguće je koristiti kao posredni korak koji može bitno poboljšati odaziv i njegovu preciznost.

Knjižnična klasifikacija - umjetni jezik

Klasifikacija kao pomagalo za označivanje

- univerzalna čitljivost simbola
- kratkoća oznaka
- velika mogućnost primjene

Prevođenje klasifikacijske oznake na prirodni jezik

- knjižničar i klasifikacija
 - predmetna kazala uz klasifikacijske sheme
 - Dewey
 - Ranganathan
- korisnik i klasifikacija
 - izrada kazala za stručne kataloge

Klasifikacija kao pomagalo za pretraživanje u računalnom okruženju

- računalno okruženje
 - potpuna otvorenost sustava korisnicima
- nove tehnike pretraživanja
 - prednosti
 - nedostaci ("ne sve" i "ne samo"): iscrpnost i relevantnost
- zapostavljanje klasifikacije u pretraživanju
- suvremeni pristup
 - klasifikacijska oznaka kao pomoć pri izbjegavanju dvosmislenosti i stavljanju u kontekst određenog pojma (međukorak)

Strukturirana klasifikacijska oznaka

- stručna oznaka ne ukazuje samo na predmet o kojem se radi u dokumentu već i na njegov odnos i njegovo mjesto u stručnoj skupini (nadređena i podređena skupina)
- stručna oznaka ne daje samo informaciju o predmetu već daje šire informacije o kontekstu u kojem se taj predmet u dokumentu promatra (složena stručna oznaka)

Metode prevođenja klasifikacijske oznake na prirodni jezik

- abecedna predmetna kazala uz velike i kompleksne klasifikacijske sustave
- lančano označivanje
- tezaursi (klasaurusi)

Iskustva u praksi

*Biblioteka Instituta za turizam - prevođenje na prirodni jezik specijalne
Klasifikacijske sheme za turizam (KST) - rješenje u programu CDS/ISIS*

- glavni zapis - klasifikacijske oznake specijalne sheme za turizam
- pomoćni zapis - "ugrađeno kazalo"
- pretraživanje dokumenata
 - prema stručnim oznakama
 - prema nazivima stručnih skupina
(na hrvatskom i engleskom)

POMOĆNI ZAPIS

mfn 285

601 66

602 turistička propaganda i informiranje

605 tourism publicity and information

mfn 287

601 662

602 turistička propaganda i informiranje - vrste i instrumenti

605 tourism publicity and information - forms and instruments

mfn 401

601 662-1

602 prospekti, brošure, leci

605 prospects, brochures, leaflets

PRETRAŽIVANJE PO KLASIFIKACIJSKOJ OZNACI

(uz prefiks "th=")

66 - turistička propaganda i informiranje

Set 1: TH=66\$

P=	11	TH=66
P=	4	TH=661
P=	18	TH=662
P=	9	TH=662-1
P=	29	TH=663
T=	71 -	#6: TH=66\$
T=	71 -	#1: #6

PRETRAŽIVANJE PO NAZIVIMA STRUČNIH SKUPINA

(Booleov logički operator "and")

Set 3: TURISTIČKA * PROPAGANDA * INFORMIRANJE

P=	116	TURISTIČKA
P=	81	PROPAGANDA
T=	64 -	#4: TURISTIČKA * PROPAGANDA
P=	62	INFORMIRANJE
T=	62 -	#5: #4 * INFORMIRANJE
T=	62 -	#3: #5

Set 4: TURISTIČKA * PROPAGANDA * INFORMIRANJE * VRSTE * INSTRUMENTI

P=	116	TURISTIČKA
P=	81	PROPAGANDA
T=	64 -	#4: TURISTIČKA * PROPAGANDA
P=	62	INFORMIRANJE
T=	62 -	#5: #4 * INFORMIRANJE
P=	18	VRSTE
T=	18 -	#7: #6 VRSTE
P=	18	INSTRUMENTI
T=	18 -	#8: #7 * INSTRUMENTI
T=	18 -	#4: #8

Da bi se mogle koristiti za označivanje u računalnim sustavima, bibliotečne klasifikacije, kako zbog svog opsega tako i zbog velike kompleksnosti, zahtijevaju određene prilagodbe. Na prvom mjestu klasifikacija se kao umjetni jezik za označivanje mora prevesti na korisnicima razumljiv prirodni jezik. Iako gotovo svi klasifikacijski sustavi već posjeduju abecedna predmetna kazala, potrebno ih je prilagoditi i pridružiti klasifikacijskim tablicama u elektroničkom obliku na način da korisnik može pretraživati i po klasifikacijskim oznakama i prirodnim jezikom.

Rječnik koji se pridružuje klasifikaciji u računalnom sustavu mora očuvati sva svojstva strukturirane klasifikacijske oznake i mora predstavljati sva njena značenja. Da bi se prenijelo puno značenje naziva u hijerarhijskoj klasifikacijskoj shemi ili posebno značenje koji pojam može poprimiti u vezi s nekim od aspekata iz, primjerice, facetnih klasifikacija, potrebno je da rječnik pridružen klasifikaciji predstavi te odnose. Ta posebna struktura klasifikacijske oznake može se očuvati posebnim metodama prevođenja klasifikacijske oznake poput metode lančanog označivanja ili izrade tezaurusa uz pripadajuću klasifikaciju. Ovakva pomagala uz klasifikaciju u nekom računalnom sustavu osiguravaju vrlo kvalitetno pretraživanje i pronalaženje relevantnih dokumenata, ali, što je najvažnije, ona omogućavaju i automatsko prevođenje brojčane oznake. Na primjeru Biblioteke Instituta za turizam zorno je prikazano kako već i samo kvalitetno i kontrolirano kazalo u pomoćnoj datoteci, relacijski spojeno s poljem klasifikacijske oznake, omogućava korisnički gostoljubivo pretraživanje. Na tom primjeru vidljivo je da za automatsko prevođenje klasifikacijske oznake na prirodni jezik nije toliko nužna sofisticirana programska podrška koliko vještina da se prepozna potreba za rješavanjem ovog problema prokušanim i istraženim metodama.

LITERATURA

Chain indexing. // Encyclopedia of library and information science. Volume 4. - New York: Marcel Dekker, 1970. Str. 423-434.

Cochrane, A.; K. Markey. Preparing for the use of classification in online cataloging systems and in online catalogs. // Information technologies and libraries, June (1985)91-111.

Cochrane, A.; E. H. Johnson. Visual Dewey: DDC in a hypertextual browser for the library user. // Knowledge organization and change: 15-18 July 1996, Washington, DC, USA / ed. by Rebecca Green. - Frankfurt/M: Indeks Verlag, 1996. Str. 95-106.

Dahlberg, I. Library catalogs in the Internet: switching for future subject access. // Knowledge organization and change: 15-18 July 1996, Washington, DC, USA / ed. by Rebecca Green. - Frankfurt/M: Indeks Verlag, 1996. Str. 155-164.

Francu, V. Building a multilingual thesaurus based on UDC. // Knowledge organization and change: 15-18 July 1996, Washington, DC, USA / ed. by Rebecca Green. - Frankfurt/M: Indeks Verlag, 1996. Str. 143-144.

Gilchrist, A. UDC: the 1990s and beyond. // Classification research for knowledge organization / N. J. Williamson and M. Hudon (editors). - Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.; FID, 1992. Str. 69-77.

High, W. M. Library of Congress Classification numbers as subject access points in computer-based retrieval. // Cataloguing and classification quarterly 11(1990)1, 37-43.

McIlwaine, I. C. New wine in old bottles: problem of maintaining classification schemes. // Knowledge organization and change: 15-18 July 1996, Washington, DC, USA / ed. by Rebecca Green. - Frankfurt/M: Indeks Verlag, 1996. Str. 122-135.

Mikačić, M. Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje. - Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996.

Miksa, F. L. The concept of the universe of knowledge and the purpose of LIS classification. // Classification research for knowledge organization / N. J. Williamson and M. Hudon (editors). - Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.; FID, 1992. Str. 101-127.

Scibor, E. UDC as a tool for information retrieval (general considerations): paper presented on the 6th International Study Conference on Classification Research, London, 16-18 June 1997.

Svenonius, E.; S. Liu; B. Subrahmanyam. Automation of chain indexing. // Classification research for knowledge organization / N. J. Williamson and M. Hudon (editors). - Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.; FID, 1992. Str. 351-365.

Vizine-Goetz, D. Using library classification schemes for Internet resources.
URL: <http://www.oclc.org/oclc/man/colloq/v-g.htm>, 1-14 (19.12.1996)

Williamson, N. J. Deriving a thesaurus from restructured UDC. // Classification research for knowledge organization / N. J. Williamson and M. Hudon (editors). - Amsterdam: Elsevier Science Publishers B. V.; FID, 1992. Str. 370-377.

Dubravka Stančin-Rošić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

PREDMETNA OBRADA U KNJIŽNICAMA: RAZVOJ I STANJE

Glavna je svrha ovog Seminara, prvog zajedničkog stručnog druženja arhivista, knjižničara i muzealaca, u pronalaženju sličnosti i razlika u radu arhiva, knjižnica i muzeja, u utvrđivanju što je to što mogu jedni od drugih naučiti te koja su to rješenja i postupci koje mogu jedni od drugih preuzeti i najposlije koji su to istovjetni ili slični problemi s kojima su danas suočeni, a čija im rješenja tek predstoje.

Arhive, knjižnice i muzeje možemo promatrati kao sustave koje tvore tri glavna elementa: korisnici, građa i osoblje. Kako sve i postoji zbog korisnika i njihovih najrazličitijih potreba, zadatak je stručnog osoblja da građu svoje ustanove organizira tako funkcionalno da se može što brže i kvalitetnije udovoljiti zahtjevu korisnika. U tom nastojanju osoblju su od velike pomoći različita pomagala koja izrađuju, odnosno instrumenti rada, pod čime prvenstveno mislimo na kataloge i kartoteke. Prema načinu obrade i prezentiranja podataka, govorimo o dvije osnovne vrste kataloga - *formalnim i stvarnim*. *Stvarni katalogi* nastaju na temelju sadržajne obrade građe a dalje ih dijelimo na *stručne ili sistematske i predmetne*. Svaki od stvarnih kataloga ima svoje prednosti i svoje nedostatke, premda se danas sve više preferira i radi na predmetnoj obradi kao jednostavnijoj i prihvatljivijoj, i s aspekta osoblja a i korisnika.

Kod predmetne obrade polazimo od utvrđivanja predmeta. Da bi se time uopće mogli baviti, moramo poći od definicije predmeta. Rječnici koje možemo konzultirati upućuju nas na dva njegova značenja - kao jedinicu misli ili kao stvar, odnosno objekt.

I tu se susrećemo s prvom našom sličnošću, odnosno različitošću. Obzirom da u arhivima i knjižnicama građu čine dokumenti, predmetna obrada polazi od teksta dokumenta iz čijeg se sadržaja određuje predmet u prvom smislu, smislu jedinice misli.

Gradu muzeja čine konkretni predmeti u smislu stvari, objekata. U postupku obrade najprije se analizom i istraživanjem određenog predmeta dolazi do njegovog sadržaja i tek potom moguć je rad na predmetnoj obradi, tj. utvrđivanju predmeta u smislu jedinice misli na temelju analize sadržaja. U ovom postupku teško je govoriti o oštrim granicama formalne i sadržajne obrade.

Sličnost društvenih zadaća ovih triju ustanova kao i načelna sličnost postupaka obrade i rada s korisnicima te neizbježno uvođenje informacijskih tehnologija, dovodi nas danas, više nego ikad ranije, do sučeljavanja s istovjetnim problemima.

Na području predmetne obrade knjižnice su nesumnjivo otišle najdalje.

Razvojni put predmetne obrade

Iako je predmetni katalog prema postanku najmlađi, standardi širom svijeta utvrđuju da knjižnica obavezno mora voditi bar jedan stvarni katalog - predmetni ili stručni. Najidealnije je rješenje kada se vode oba, jedan kao glavni, a drugi kao dopunski. Uglavnom se izrađuju prema pravilnicima među kojima su uočljive znatne razlike koje proizlaze ili iz različitih teoretskih osnova na kojima su pravila napisana ili iz različitih struktura jezika kojim se knjižnice služe.

Pravi razvoj predmetnog kataloga započinje krajem devetnaestog stoljeća, iako mu preteče nalazimo već u srednjem vijeku. Kao utemeljivači obično se spominju Martin Schrettinger u Njemačkoj i Charles Ammi Cutter u SAD-u.

U to vrijeme naslovi su knjiga najčešće jednostavni, kao i predmeti iz sadržaja, pa se smatralo da je sasvim dovoljna jedna riječ kojom bi se oni izrazili. Predmetnu odrednicu tog vremena čini dakle jedna riječ, a nju Cutter naziva *najznačajnijom riječi*, a Schrettinger *udarnom riječi*.

Vremenom predmetni se katalog proširio na mnoge zemlje širom svijeta. Razvoj znanosti, koji se odražava u sadržajima knjiga čiji predmeti postaju sve raznolikiji i složeniji, zahtijeva i drugačiji iskaz o predmetu. Uz jednostavne, jednočlane predmetne odrednice počinju se izrađivati i složene da bi se predmet iskazao u svoj cjelini. Uz potrebu izrade složenih predmetnih odrednica vezana je i pojava prvih pravilnika, što vremenski pada nekako u razdoblje između dva rata. Ovim se pravilnicima, uz ostalo, propisuje način sastavljanja predmetne odrednice. Pravilnici ovakve vrste u upotrebi su još i danas u mnogim zemljama.

Sedamdesetih se godina javljaju prve kritike koje se uglavnom odnose na naziv i smisao pododrednica.

Engleski bibliotekar Derek Austin stvorio je uz pomoć sintakse sustav predmetnih odrednica u kojem je sačuvan smisao predmeta - *PRECIS (Pre-served Context Indexing System)*. Još je nekoliko bibliotekara iz Europe i Indije osmislilo u novije vrijeme svoje sustave na temelju logike, lingvistike i opće teorije sustava.

Pravila izrade predmetnog kataloga mijenjala su se i poboljšavala tokom godina. Prijeden je dug put od najznačajnije riječi (udarne riječi) do cjelovite predmetne oznake koja u potpunosti pokazuje naslov predmeta tako da se potpuno razumije smisao.

Predmetna obrada u svijetu

Pojedini se sustavi zbog upotrebe nacionalnih jezika primjenjuju u okviru jedne zemlje, odnosno jezičnog izraza, ali su zbog raširenosti u povlaštenom položaju prvenstveno engleski, a zatim francuski i španjolski jezik. Najbolji je primjer za to *Sustav za predmetno označivanje i predmetne odrednice Kongresne knjižnice (Library of Congress Subject Headings - LCSH)*. Ovaj je sustav zamišljen kao kontrolirani rječnik termina namijenjenih predstavljanju sadržaja i oblika dokumenata iz fonda Kongresne knjižnice. Kako ga je prihvatilo mnoštvo knjižnica, postao je sredstvom za predmetno označivanje dokumenata u knjižničnim katalozima. U novije vrijeme primjenjuje se i u mnogim online bazama podataka. Danas je to jedan od najraširenijih sustava za predmetno označivanje u svijetu, s velikim utjecajem na britansku, kanadsku, portugalsku a i njemačku praksu.

Pored predmetnog označivanja u smislu tradicionalnog predmetnog kataloga, pojavili su se i drugi jezici za označivanje i pronalaženje sadržaja dokumenata koji se također služe riječima prirodnog jezika, ali s drugačijim pravilima, postupcima i tehnikama. Tu se misli na sustave s ključnim riječima ili deskriptorima, odnosno na tezauruse.

Primjenom i usavršavanjem tehnologije omogućeno je i automatsko predmetno označivanje (*automatic indexing*) vezano prvenstveno na razvoj baza podataka, a zasnovano na činjenici da učestalost pojavljivanja nekog pojma u tekstu (lingvistička ili statistička analiza teksta) određuje njegovu valjanost prilikom predmetnog označivanja.

I međunarodna su strukovna udruženja preko svojih mnogobrojnih tijela uključena u rad na području predmetne obrade, izrađujući dokumente

kojima preporučuju određene oblike i načine rada. Tako je IFLA-ina radna grupa izradila 1991. najprije nacrt, a zatim 1993. godine i konačan tekst *Smjernica za izradu predmetnih preglednih kataložnih jedinica i uputnica* (*Guidelines for Subject Authority and Reference Entries - GSARE*). Smjernicama se utvrđuju vrste i strukture predmetnih jedinica kao i odnosi među njima, ali ne propisuje oblik predmetne jedinice, uputnice ili napomene, kao ni interpunkcija unutar pojedinih skupina.

U kolovozu 1993. godine, u vrijeme održavanja IFLA-ine konferencije u Lisabonu, održan je poseban sastanak radi uvida u praksu pojedinih zemalja i upoznavanja s najnovijim teoretskim pristupima sadržajnoj obradi dokumenata. Tom je prilikom imenovana i posebna radna grupa koja je istraživala mogućnosti razvoja međunarodno prihvatljivih načela izrade predmetnih odrednica. Rezultat je toga rada dokument iz 1995. *Načela izrade jezika predmetne odrednice* (*Principles Underlying Subject Heading Languages*) čija je konačna verzija objavljena 1996.

Vidimo da se tokom vremena teorija predmetnog kataloga razvijala oslanjajući se sve više na filologiju, logiku, lingvistiku, teoriju informacija i druge humanističke discipline, ali nije došlo, unatoč relativno žive međunarodne suradnje, do stvaranja jedinstvene teorije ni do usvajanja ujednačenih načela sastavljanja predmetne odrednice.

Predmetna obrada u Hrvatskoj

Opće je poznato da svaki narod treba imati svoja pravila za izradu predmetnog kataloga koja su prilagođena nacionalnom jeziku i stupnju razvoja teorijske misli.

Predmetna obrada u Hrvatskoj nema duge tradicije. Osnovni je razlog tome što nismo nikada imali svoja vlastita pravila. Prvi se predmetni katalozi pojavljuju u ponekim knjižnicama u šezdesetim godinama, nešto brojniji su početkom osamdesetih. Uglavnom se za njihovu izradu koriste pravila i praksa Narodne biblioteke Srbije (Dušan Milačić, Divna Glumac), ili pak vlastita pravila nastala na temelju ili utjecajem spomenutih.

Potreba za predmetnim katalogom, zbog njegovih velikih prednosti i kod obrade i kod korištenja, uvijek je bila prisutna te su se u posljednjem desetljeću knjižnice sve više prihvaćale tog posla. Koristeći za uspostavu predmetnog kataloga najrazličitija pravila i iskustva, u našim se knjižnicama javilo veliko šarenilo metoda i postupaka. Skup koji je organizirala Komisija za klasifikaciju i predmetno označivanje Hrvatskoga bibliotekarskog društva

u listopadu 1997. na temu *Predmetna obradba - ishodišta i smjernice*, najočitije je to i pokazao.

U knjizi *Teorijske osnove sustava za izradbu predmetnog kataloga* Mira Mikačić predstavila je vlastiti sustav za označivanje predmeta *SSZOP (Sintaksički sustav za označivanje predmeta)* koji predlaže osnovna pravila za uspostavu predmetnog kataloga u nas. Testiranja ovog sustava u različitim tipovima biblioteka i na različitim vrstama građe otvorila su, a zasigurno će otvoriti još i više, pitanja u okviru pojedinih znanstvenih područja, na koja valja dati rješenja teorijske i metodološke prirode. Tu predstoji iznalaženje odgovora, utvrđivanje razrađenijih, određenijih i optimalnijih postupaka i posebnih propisa koji odgovaraju razlikama strukture predmeta pojedinih znanosti, iz čega i proizlaze razlike u strukturi predmetnih odrednica.

Anketom snimljeno stanje na području predmetne obrade u našim knjižnicama početkom 1997. godine pokazuje da danas predmetno obrađuje svoj fond ili pojedini njegov dio 50 % općeznanstvenih, 53 % visokoškolskih, 63 % specijalnih, 38 % narodnih i 13 % školskih knjižnica. U mnoštvu korištenih pravila dominira upotreba pravila Narodne biblioteke Srbije, i to u 69 % slučajeva.

Kako će se predmetna obrada u našim knjižnicama odvijati dalje, još nije sasvim izvjesno. Hrvatska po prvi puta u povijesti ima izrađen prijedlog nacionalnih pravila predmetne obrade. Za sada to su samo osnovna pravila za uspostavu predmetnog kataloga. Predstoji njihova razrada za pojedina područja znanosti. Na međunarodnom planu pokrenuta su, intenzivnije nego ikad ranije, nastojanja oko zajedničkih načela za izradu predmetnog kataloga te je u tom smislu i donesen određen broj dokumenata.

LITERATURA

Lešćić, J. Predmetno označivanje - principi i praksa u devedesetim. Satelitski sastanak IFLA-e. Lisabon, 1993. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 36(1993)1-4, 121-124.

Maroević, I. Muzejski predmeti kao izvor znanja. // Informacijske znanosti i znanje. - Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1990. Str. 155-163.

Mikačić, M. Teorijske osnove sustava za predmetno označivanje. - Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1996.

Stančin-Rošić, D. Usporedba dvaju sustava za predmetnu obradbu: Pravilnika za izradu predmetnog kataloga Narodne biblioteke Srbije i Sintaksičkog sustava za označivanje predmeta - iskustva na temelju obrade i pretraživanja. Referat sa Stručnog skupa Predmetna obradba: ishodišta i smjernice. Zagreb, 1. i 2. listopada 1997.

Prilog 5

Zdenka Lakić

Povijesni arhiv u Slavonskom Brodu

PREDMETNO OZNAČIVANJE POSEBNIH VRSTA GRADIVA U
ARHIVSKIM ZBIRKAMA

Zadani opseg izlaganja ne dopušta analizu mnogih dilema koje bi trebalo razriješiti prije negoli se prijeđe na obrazlaganje konkretne prakse stručnog klasificiranja i predmetnog označivanja posebnih vrsta arhivskoga gradiva koje se čuvaju u arhivskim zbirkama. Ipak, radi potpunijeg razumijevanja sličnosti i razlika o kojima će biti riječi, a koje se javljaju u izradi obavijesnih pomagala u arhivima, knjižnicama i muzejima, čak i kada se radi o potpuno istoj vrsti gradiva, neophodno je na početku ukazati na neke bitne karakteristike arhivskoga gradiva. Osim na razlike, ukazat će se, ipak, i na velike mogućnosti korištenja iskustava stečenih u knjižničarstvu pri izradi bar nekih vrsta obavijesnih pomagala u arhivskoj praksi, osobito za iste vrste gradiva koje se mogu zateći u svim ustanovama koje brinu o zaštiti kulturnih dobara i povijesnih dokumenata.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima arhivsko gradivo definira kao zapise ili dokumente “koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani”.¹ Po istom zakonskom članku “Zapisi ili dokumenti poglavito su spisi, isprave, pomoćne uredske i poslovne knjige,” ali i “kartoteke, karte, nacrti, crteži, plakati, tiskovnice, slikopisi, pokretne slike (filmovi i video zapisi), zvučni zapisi, mikrooblici, stroj-nočitljivi zapisi, datoteke, uključujući i programe i pomagala za njihovo korištenje.” Iz navedene je definicije vidljivo da, osim spisa i uredskih knjiga koji su nedvojbeno arhivsko gradivo, i drugi zapisi pohranjeni na najrazličitijim medijima, kojima se bavi i knjižničarstvo, a dijelom i muzeologija, mogu postati arhivsko gradivo ako su “cjelina zapisa ili dokumenata nastalih ili primljenih djelovanjem i radom pojedine pravne ili fizičke osobe”. Osnovno je pravilo arhivske struke da se dokumentarna cjelina stvorena

tijekom rada jednog upravnog, pravosudnog ili bilo kojeg drugog tijela - ustanove, gospodarske organizacije, udruge, obitelji ili pojedine osobe, u načelu ne može dijeliti.² Navedena cjelina u arhivu čini *fond koji se sređuje kao cjelina*. Tijekom sređivanja moraju se sačuvati sve bitne karakteristike klasificiranja i odlaganja spisa i drugih zapisa koji su zatečeni u fondu jer one odražavaju u velikoj mjeri i sve bitne karakteristike djelatnosti i organizacijske strukture stvaratelja navedenoga gradiva. To načelo sređivanja naziva se *načelom provenijencije* i ono je neprikosnoveno pri sređivanju, osim u nekim iznimnim slučajevima. Isto načelo mora dosljedno slijediti i obavijesno pomagalo koje nastaje kao rezultat sređivanja nekog fonda. Ono mora odražavati jedinstvenu strukturu fonda i korisniku ukazati na kontekst u kojem je gradivo nastalo. Upravo *ukazivanje na kontekst nastanka gradiva suštinski razlikuje arhivsko gradivo od knjižničnog, čak i onda kada je riječ o fizički potpuno istovrsnom gradivu*.

Za istraživače svih znanstvenih područja, a ne samo povjesničare, povijesni uvjeti u kojima je arhivsko gradivo nastajalo od suštinskog su značenja. Samo dobro poznavanje uvjeta u kojima je neki dokument nastao, bez obzira na njegov fizički oblik ili tvarni nosač na kojem je zapisan, može dovesti do pravilne prosudbe njegove vjerodostojnosti i povijesnog, kulturnog ili nekog drugog značenja.

Predmet ovog izlaganja nije izrada obavijesnih pomagala (privremenih, sumarnih ili analitičkih inventara) za tipične vrste arhivskoga gradiva koje se čuvaju unutar fondova kao obavijesnih cjelina, već područje u kojem se najbliže dotiču metode izrade obavijesnih pomagala arhivistike i knjižničarstva, a to su *obavijesna pomagala za zbirke*. Ta su pomagala, u arhivistici najčešće nazivana kartotekama ili katalozima, pogodna za primjenu međunarodnih standarda bibliografskog opisivanja, kao i načela i metoda za stručno klasificiranje i predmetno označivanje u knjižničarstvu i u nekim drugim informacijskim sustavima.

Za razliku od fonda, arhivska zbirka nije čvrsta organska cjelina. Zbirke nastaju slučajnim, rjeđe planskim, prikupljanjem određenih vrsta gradiva nastalih djelovanjem raznih stvaratelja. Ono što povezuje dijelove zbirke iste su, najčešće fizičke, a rjeđe i tematske, karakteristike. Kriterije za njihovo okupljanje stvara sam arhiv osim ako zbirka nije preuzeta od njezinog stvaratelja kao kolekcionarska ili već sređena cjelina što se ponekad događa kod preuzimanja osobnih ili obiteljskih fondova. Iako arhivi u pravilu izbjegavaju uvrstiti pojedinačne primjerke gradiva u svoj fond, oni su tijekom svojga djelovanja, najčešće u cilju zaštite, preuzeli, uz tipično arhivsko gradivo, i razne vrste stampata (plakata, letaka, sitnog tiska i dr.), zemljopisnih i drugih

karata, nacрта, zvučnih i videozapisa, filmova, slikopisa, zapisa na mikrofilmovima ili mikrofiševima, magnetofonskih traka, gramofonskih ploča, pečata, medalja i sl. Dio gradiva našao se u zbirkama i uslijed izdvajanja pojedinačnih jedinica iz arhivskih fondova kako bi se one u okviru zbirke mogle čuvati u prikladnijim uvjetima za određeni tvarni nosač, npr. zemljopisne karte u posebnim metalnim ormarima, na pokretnim nosačima u višećem položaju, mikrofilmovi u metalnim ormarima s posebnom mikroklimom, plakati rašireni u mapama i uloženi u ladičare i sl. Ovdje je važno napomenuti da se unutar arhiva ne gubi veza između arhivskog fonda iz kojega je gradivo izdvojeno i same fizičke jedinice koja postaje dio zbirke. Veza se uspostavlja pomoću obavijesnih pomagala jedne i druge cjeline. U sumarnom inventaru ili nekom drugom obavijesnom pomagalu fonda navode se podaci o prijenosu navedene jedinice gradiva u zbirku, a pri opisivanju navedene jedinice u zbirci obvezno se unosi i podatak o fondu kojem je ona pripadala. Tako se s jedne strane ne gubi kontekst njezina nastanka, što je za istraživače vrlo bitno, a s druge strane u obavijesnim pomagalima fonda istraživaču i arhivskom djelatniku daje se podatak o tome gdje u arhivu mogu istražiti navedenu izdvojenu jedinicu.

Predmet našeg interesa analiza je dosadašnje prakse izrade obavijesnih pomagala za gradivo zbirki te njihova prilagodba strojnoj obradi koja otvara daleko šire mogućnosti bržeg i svestranijeg iskorištavanja obavijesti koje se unose u pripremljena obavijesna pomagala.

Ako je zbirka, preuzeta u arhiv, već sređena, tada se zatečena sistematizacija zadržava po istom načelu kao i pri sređivanju arhivskog fonda. Ako je rezultat dugotrajnog i slučajnog prikupljanja iz raznih izvora, zbirka će se u arhivu sređivati na isti način kao i u knjižnicama ili muzejima opisivanjem svake jedinice gradiva zasebno i klasificiranjem po nekom unaprijed zadanom sustavu: abecednom, kronološkom, zemljopisnom, sadržajnom ili sl. Rezultat individualne obrade dijelova zbirke razne su kartoteke ili katalozi.

U *Priručniku iz arhivistike* kao zasebna potpoglavlja obrađena su pitanja sređivanja i popisivanja: 1. tiskane građe, tehničke dokumentacije i kartografskog materijala i 2. fotografija, mikrofilmova i fonografskog materijala (fototeka, mikroteka i fonoteka). Za sve navedene vrste gradiva predviđena je izrada analitičkih inventara, kataloga ili kartoteka dok se za sistematizaciju pojedinih jedinica unutar njih kaže da zavisi od njihove "naravi". Osim elemenata formalnog opisa (naziv, vremenska odrednica, pripadnost fondu, veličina i ostale materijalne karakteristike) svi napuci traže i izvjesno označivanje sadržaja dokumentacije koja se opisuje. Osim kod stampata,

gdje se izrađuje *regesta* kao kratki sažetak sadržaja navedene publikacije, kod ostalih se oblika gradiva sadržaj nastoji iskazati putem izrade imenskih, zemljopisnih i predmetnih (tematskih) kartoteka, kataloga ili bar kazala, ako je katalog u obliku knjige.³

Na konkretnim ćemo primjerima u prilogu pokazati kako je izgledao do sada najčešće primjenjivani oblik opisivanja npr. plakata ili letka te kako bi izgledao opis istog plakata nastao prema *Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu neknjižne građe* (ISBD(NBM))⁴ i uz primjenu stručnog klasificiranja i predmetnog označivanja. Isto tako, u prilogu se još nalaze i primjeri opisa zvučnih zapisa (magnetofonskih traka), filmova, pečata i medalja kao najčešćih oblika posebnih vrsta arhivskoga gradiva. Primjena *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa kartografske građe* (ISBD(CM)) opisana je u članku Mirele Slukan iz Hrvatskog državnog arhiva.⁵ Prije prezentiranja konkretnih primjera primjene ISBD(NBM)-a na opisivanje posebnih vrsta arhivskog gradiva u zbirkama, pokušat ćemo sažeto odrediti prednosti primjene međunarodnih standarda bibliografskog opisivanja pri izradi obavijesnih pomagala za zbirke.

Informacijsko doba zahtijeva i od arhiva da što brže prilagode metodologiju izrade obavijesnih pomagala zahtjevima korisnika, osobito istraživača, koji sve češće očekuju da bar osnovne obavijesti dobiju već u svojoj radnoj sobi putem online pretraživanja, snimljene na CD, putem Interneta ili sl. te da u arhiv dolaze tek onda kada pouzdano znaju da u njemu mogu pronaći relevantne podatke za uže tematsko područje koje istražuju. Potom, kao i ostale struke, i arhivisti su zainteresirani da kod pripreme obavijesnih pomagala iskoriste postojeće tehničke prednosti strojne obrade podataka tako da iz jedinstvenog zapisa kasnije dobiju pokazatelje po svim unesenim parametrima, kao i da, po potrebi, već izrađeno obavijesno pomagalo na vrlo jednostavan način dopunjavaju, ako dođe do naknadnog primanja gradiva u isti fond ili zbirku, ili ako žele analitički produbljivati obradu pojedinih dijelova fonda prilagođavajući se zahtjevima korisnika i struke. Uz primjenu *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa* oni otvaraju i mogućnost svestrane razmjene podataka s ostalim kulturnim i znanstvenim ustanovama. Preduvjet je za to i korištenje jedinstvenih formata za strojnu obradu, poput UNIMARC-a.⁶

Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe: ISBD (NBM) dostatan je za formalno opisivanje gotovo svih posebnih vrsta arhivskoga gradiva u sastavu zbirci. Primjenom standarda u formalni se opis unose svi relevantni podaci koji jednoznačno određuju jedinicu opisa i kod istraživača stvaraju sigurnost da već jednom viđeni primjerak u nekoj

ustanovi ne moraju tražiti i u drugoj. Budući da pitanja formalne obrade i normativne kontrole nisu predmet ovog priloga, na tim se pitanjima ne bi trebalo zadržavati, osim u onim elementima opisivanja koji su bitni i za predmetno označivanje. To je, prije svega, pitanje intelektualnog autorstva i s njim usko povezano pitanje odrednice za bibliografsku ili, u ovom slučaju, arhivsku jedinicu u abecednom katalogu. S obzirom na već prije spomenutu vezu između gradiva koje je izdvojeno u zbirke i fondova u kojima se čuva preostalo gradivo stvaratelja te s obzirom na prevladavajući karakter sakupljene dokumentacije u arhivima, najčešća odrednica pri opisivanju arhivskih jedinica u zbirkama su, rečeno knjižničnom terminologijom, korporativni autori čijom su djelatnošću nastale opisivane jedinice gradiva. Mnogo rjeđe javljaju se u odrednici individualni autori ili formalne odrednice kod službenih publikacija. Pri izboru odrednice i redalice moguće je staviti u prvi plan specifičnosti ustanove u kojoj se gradivo obrađuje, specifičnosti gradiva, interese korisnika i sl., te primjenjivati vlastita pravila izbora abecednih odrednica⁷ ili koristiti *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* autorice Eve Verone koji vrlo minuciozno analizira razne vrste autorstva kao i elemente poput stvarnog naslova ili sadržaja iz kojih se bira odrednica.⁸ Budući da je bibliografski zapis jedinstvena obavijesna cjelina, pretraživa po gotovo svim parametrima, nije potrebno, po našem mišljenju, korporativnog autora ponovno unositi u blok sadržajne analize ili predmetne odrednice, osim u slučajevima kada se predmetni sadržaj opisivane jedinice gradiva izravno odnosi na samo korporativno tijelo koje ju je i pripremio i odgovorno je za njen sadržaj i oblik.

Često pojavljivanje tzv. korporativnog autora čiji je naziv podlozan izmjenama tijekom vremena, odmah ukazuje na potrebu stvaranja normativne datoteke podataka u kojoj će se uz usvojeni, normirani naziv naći i svi drugi oblici naziva u općim, objasnidbenim i unakrsnim uputnicama. U arhivskoj praksi naziv korporativnog autora u pravilu je posljednji pravno važeći naziv korporativnog tijela dok se za sve prethodne nazive izrađuju uputnice. Budući da se u praksi na raznim publikacijama, u najširem značenju toga pojma, često pojavljuju i nazivi koji nisu pravno verificirani, neophodno je da svaka struka izradi svoj popis nazivlja, a kasnije i potpuni tezaurus, u kojem bi bile razriješene mnoge dileme pri konkretnom određivanju mjesta pojedinog korporativnog autora u hijerarhiji npr. tijela uprave, pravosuđa, raznih organizacija, udruga i sl., kao i dileme oko jedinstvenog tumačenja nazivlja koje se kroz povijest mnogo puta mijenjalo te za sadržajno iste jedinice u različitim vremenskim razdobljima i u različitim državnopravnim sustavima nailazimo na različite nazive. Dok se takav

jedinstveni tezaurus ne izradi, svaki arhiv stvara interne pojmovnike i popise normiranog nazivlja za pojedina povijesna razdoblja i za pojedine djelatnosti čije gradivo čuva (uprava, pravosuđe, prosvjeta, kultura, znanost, socijalna skrb, zdravstvo, gospodarstvo i dr.). Iz takvih popisa uzimaju se i pojmovi i nazivlje pri predmetnoj obradi posebnih vrsta arhivskoga gradiva u zbirkama, a u slučajevima za koje podaci ne postoje, unose se u pojmovnik, kontrolirani rječnik ili normativnu datoteku podaci istraženi i usvojeni tijekom sređivanja novog fonda ili zbirke ili novih jedinica u njima.

Knjižničarstvo je na međunarodnoj razini usuglasilo metodologiju formalnog bibliografskog opisivanja te načelno riješilo pitanja predmetnog označivanja. Međutim, u našoj zajednici načela predmetnog označivanja još uvijek nisu utvrđena, a upravo su ona za obradu knjižničnog i arhivskoga gradiva od mnogo većeg značenja. Stoga se u praksi primjenjuju vlastiti sustavi, razrađeni na osnovi iskustva i specifičnih zahtjeva korisnika ustanove te na osobnom poimanju razine do koje treba formalno opisati i sadržajno označiti opisivanu jedinicu arhivskoga gradiva u zbirkama.

Od zbirke čije se gradivo može sređivati uz primjenu *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa neknjižne građe* i *Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa kartografske građe*⁹ Povijesni arhiv u Slavonskom Brodu posjeduje: Zbirku plakata i letaka, koja je i najopsežnija, Zbirku sitnog tiska, Zbirku karata, planova i nacрта, Zbirku fotografija, Zbirku zvučnih i videozapisa, Zbirku pečata i Zbirku medalja.

Opća stručna klasifikacijska oznaka za sve zbirke u arhivima je C, međutim, unutar zbirke, jedinice su složene po broju inventara, po progresivnoj numeraciji (*numerus currens*). Uvid u autorsku pripadnost ili sadržaj obrađenih jedinica moguće je dobiti tek putem obavijesnih pomagala. Radi se o gradivu iz raznih fondova i izvora te je obavijesno pomagalo moguće izraditi jedino individualnom obradom svake jedinice.

Za sadržajno označivanje moguće je koristiti pojednostavljenu Univerzalnu decimalnu klasifikaciju koja samo djelomično može zadovoljiti zahtjeve korisnika jer gradivo razvrstava u veće tematske cjeline. Usto neophodno je koristiti abecedne popise pojmova iz postojećih UDK tablica koje se nedovoljno brzo prilagođavaju dostignućima znanosti. Gotovo je jedina prednost njihove primjene univerzalnost. Dodijeljeni klasifikacijski broj razumljiv je svim korisnicima, ma kojim jezikom se služili, ukoliko poznaju navedeni klasifikacijski sustav.

Za precizno iskazivanje suštinskog sadržaja opisivane jedinice gradiva praktičnija je uporaba predmetnih odrednica iskazanih prirodnim jezikom.

Budući da za sada ne postoji jedinstveni općeprihvaćeni pravilnik za predmetno označivanje, u praksi je najlakše primijeniti slobodne predmetne odrednice u programima u kojima je ugrađen format UNIMARC.

BILJEŠKE

1. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. // Narodne novine, 9. listopada 1997., 105, str. 3410., član 3.
2. Isto, član 4.
3. Nemeth, Krešimir. Sređivanje i popisivanje specijalnih vrsta arhivske građe. // Priručnik iz arhivistike. - Zagreb, 1977. Str. 150-155; Gerasimov, Ljubomir. Sređivanje i popisivanje zbirki fotografija, mikrofilmova i fonografskog materijala (fototeka, mikroteka i fonoteka). // Isto, str. 156-161; Karaman, Igor. Studije i prilozi iz arhivistike. - Zagreb, 1993. Str. 78-79; Arhivistički standardi i postupci Državnog arhiva Quebeca. - Zagreb, 1994. Str. 64, 74.
4. ISBD(NBM): Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe. - Pre-rađeno izd. - Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1993.
5. Slukan, Mirela. Opis kartografskog gradiva. // Arhivski vjesnik 39(1996)39, 65-73.
6. Willer, Mirna. UNIMARC u teoriji i praksi. - Rijeka: Naklada Benja, 1996. Str. 89-90.
7. Nemeth, Krešimir. Sređivanje i popisivanje specijalnih vrsta arhivske građe. // Priručnik iz arhivistike. - Zagreb: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1977. Str. 151-153.
8. Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga: odrednice i redalice. - 2. izmijenjeno izd. - Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.
9. Međunarodni standardni bibliografski opis kartografske građe: ISBD(CM) = International standard bibliographic description for cartographic materials. - Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1982.

Primjer 1: Obrada plakata u obliku regista

C/412 - 45 1911., lipanj, 23. Brod na Savi (Slavonski Brod)

Prva hrvatska štedionica, Podružnica Brod n/S.
oglašava javnu dražbu založenih predmeta za 23. lipnja
1911. g.

Plakat, format 42 x 29,5 cm

Plakat preuzet iz fonda Gradskog poglavarstva Slavon-
ski Brod, sig. f. 2, prije inv. br. 98.

Primjer 2: Obrada plakata i letaka primjenom ISBD(NBM)-a

DASB C/412, inv. br. 45

336.734(497..5 Slavonski Brod)“1911.”

336.722:353“1911.”

PRVA hrvatska štedionica, Podružnica Brod na Savi

Javna dražba ... [Grafička građa] / Prva hrvatska štedionica,
podružnica Brod n. S. - Brod n. S. [Slavonski Brod], 1911. - 1 plakat ;
42 x 29,5 cm

Plakat preuzet u Zbirku iz fonda Gradsko poglavarstvo Slavonski Brod, sig. f. 2,
prije inv. br. 98.

1. Banka, štedna, Slavonski Brod 2. Banka, privatna, Slavonski Brod
3. Dražba zaloga 4. 1911.06.23.

DASB C/412, inv. br. 46

324(497..5 Slavonski Brod)“1924”

GRADSKO poglavarstvo u Brodu na Savi (Slavonskom Brodu)

Oglas [Grafička građa] : Izbor gradskih zastupnika / Gradsko
poglavarstvo u Brodu n. S. - Brod na Savi [Slavonski Brod], 1924.
(Tiskara H. [Hinko] Schulman, Brod n. S.). - 1 plakat ; 32 x 22 cm
Plakat preuzet u Zbirku iz fonda Gradsko poglavarstvo Slavonski Brod, sig. f. 7,
inv. br. 98.

1. Izbori, Gradsko poglavarstvo, Slavonski Brod 2. Zastupnici, gradski,
Slavonski Brod 3. 1924.

DASB C/412, inv. br. 47

328.131(497..5)“1945.”

OBLASNI odbor Jedinствene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske za Slavoniju

Sastavljena je Vlada Federalne Hrvatske [Grafička građa] / Oblasni odbor J. [Jedinствene] N. [Narodno] O. [Oslobodilačke] F. [Fronte] H. [Hrvatske] za Slavoniju. - [S. l.] : Izdanje Oblasnog odbora JNOF-a Hrvatske za Slavoniju, 1945. - 1 plakat ; 42 x 29,5 cm

Plakat izdvojen u Zbirku iz fonda Centra za povijest Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu.

1. Federalna Hrvatska, vlada 2. Prva vlada Federalne Hrvatske
3. 1945.04.15. 4. Povijest, uprava, Hrvatska

Primjer 3: Obrada zvučnih i videozapisa

DASB C/388, inv. br. 7

949.71“18/19”

ZNANSTVENI skup “Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama - Osijek 1867.” (Osijek, 1967.)

Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama - Osijek 1867. [Zvučna snimka] / Centar za povijest Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu. - Slavonski Brod : [s. n.], 1967. - 3 koluta magnetofonske vrpce (R-42) 366 min.

Magnetofonske vrpce izdvojene iz arhivskog fonda Centar za povijest Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu, sig.f. 303.

1. Povijest, Hrvatska, 19./20. st. 2. Sindikati, pokret 3. Udruga, radnička 4. Slavonija, 19./20. st. 5. Hrvatska, istočna, povijest

DASB C/388, inv. br. 1

620/630

FRIGANOVIĆ, Mladen

Čovjek mijenja izgled zemlje [Viševrsna građa] / [pisci scenarija Mladen Friganović i Nikša Fulgosi ; snimatelj Stjepan Katušić ; skladatelj glazbe Ranko Andrić]. - Zagreb : Zora film, 1959. - 1 kolut filma ; 152 m, 15 min., 16 mm, crno/bijeli

Film preuzet u Zbirku iz arhivskog fonda Radničko sveučilište "Đuro Salaj" Slavonski Brod, sig. 371.

1. Čovječanstvo, tehnološki napredak 2. Čovjek, znanost 3. Civilizacija, razvoj 4. Pučko sveučilište, prosvjetna djelatnost

Primjer 4: Obrada predmeta

DASB C/431, inv. br. 57

78.4:061.2

HRVATSKO pjevačko društvo Davor Slavonski Brod

Hrv. [Hrvatsko] pjev. [pjevačko] društvo "Davor" u Brodu n. S. [Predmet] / Hrvatsko pjevačko društvo "Davor u Brodu n. S." - Brod n./S. [Slavonski Brod], [s. a.]. - 1 pečat ; 36 mm u promjeru, okruglog oblika, materijal drvo i guma

Pečat preuzet u Zbirku iz arhivskog fonda Hrvatsko pjevačko društvo Davor Slavonski Brod, sig. f. 305.

1. Povijest, Slavonski Brod, 19./20. st. 2. Povijest, Slavonski Brod, kultura 3. Udruga, građani, kultura 4. Udruga, pjevačka

Prilog 6

Snježana Radovanlija Mileusnić
Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

PREDMETNO OZNAČIVANJE U KNJIŽNICI MUZEJSKOG DOKUMENTACIJSKOG CENTRA (ZAGREB)

Uvod

Kao doprinos promišljanjima i iznalaženjima načina suradnje i povezivanja različitih baza podataka o zbirkama hrvatskih muzejskih i arhivskih knjižnica u jedinstven informacijski sustav, opisat ću postupak sadržajne obrade knjižničnog fonda Muzejskog dokumentacijskog centra (MDC) u Zagrebu koji će poslužiti kao obrazac za interno povezivanje dokumentacijskih baza podataka MDC-a (arhive, knjižnice, plakatoteke i Registra hrvatskih muzeja i galerija).

O knjižnici MDC-a

Knjižnica Muzejskog dokumentacijskog centra specijalna je muzeološka knjižnica. Od svog osnutka 1955. godine knjižnica djeluje kao sastavni dio dokumentacijskih i informacijskih djelatnosti MDC-a.

Knjižnična zbirka MDC-a sadrži:

- (a) izdanja hrvatskih i inozemnih muzejsko-galerijskih ustanova i
- (b) muzeološku i kulturnopovijesnu literaturu (domaću i inozemnu).

Svojim knjižničnim fondom primarno stoji na usluzi muzejskim djelatnicima te studentima muzeologije i srodnih znanosti.

Trenutno knjižnica posjeduje oko 33 000 svezaka. Od toga je, za sada, jedna trećina računalno obrađena i dostupna na adresi <http://www.mdc.hr>.

Stručna obrada

Stručna obrada knjižničnog fonda (inventarizacija, katalogizacija, sadržajna obrada) obavlja se od 1993. godine u programu CDS/ISIS. Prema MDC modelu, poštujući međunarodni format za univerzalno strojno čitljivo katalogiziranje - UNIMARC, izrađena je knjižnična aplikacija i prilagođena standardiziranoj obradi zbirke knjižnice MDC-a. U istom programu izrađuje se i održava baza podataka o člancima iz stručne muzeološke periodike u izdanju MDC-a ("Informatica Museologica", "Muzeologija", "Bulletin o informatizaciji muzejske djelatnosti").

Tijekom četrdesetak godina rada knjižnice tragalo se za najadekvatnijim načinom stručne obrade knjižničnog fonda. Tako se 70-ih godina napustio UDK i počeo koristiti *Plan muzeološke klasifikacije*, stručna muzeološka klasifikacijska shema izrađena i preporučena od ICOM-a (*International Council of Museums*) iz 1967. godine. Početkom informatizacije knjižničarske djelatnosti, tražili su se novi i bolji sustavi za stručno označivanje te se pristupilo eksperimentalnoj izradi tezaurusa prijevodom i prilagodbom odabranog segmenta *Leksikona kulturnog nasljeđa* (*Cultural Heritage Thesaurus* ICOMOS-ICOM) iz 1985. godine.

Uvidjevši nedostatke prethodnih načina stručnog označivanja, odlučili smo se za predmetno označivanje i izradu abecedne liste predmetnih odrednica koja će pak poslužiti kao terminološka osnova za izgradnju stručnog kontroliranog jezika za indeksiranje, odnosno jednojezičnog mikrotezaurusa za područje znanja o muzejima i muzeologiji, a na temelju posjedujuće knjižnične zbirke MDC-a.

Isto tako, želeći iskoristiti suvremenu računalnu tehnologiju i mogućnost povezivanja različitih vrsta elektroničkih izvora informacija, u MDC-u se razrađuje ideja o povezivanju postojećih baza podataka MDC-a, a to su: knjižnica, arhiva, plakatoteka, fototeka, Registar hrvatskih muzeja i galerija i Registar muzeja, riznica i zbirke u vlasništvu vjerskih zajednica (u pripremi).

Povezivanjem ovih baza podataka o dokumentacijskim fondovima MDC-a stvorit će se jedinstven informacijski izvor podataka te omogućiti koherentan pristup različitim izvorima i samoj građi.

Prikazano povezivanje, za sada još uvijek samo tekstualnih baza podataka MDC-a, ostvarit će se jedinstvenom sadržajnom obradom - korištenjem kontrolirane liste predmetnih odrednica. To znači da će se odabirom pojedine predmetne odrednice dobijati potpune informacije o građi koja se u MDC-u sakuplja, obrađuje, čuva, štiti i daje na korištenje. Predmetna obrada jedna je od mogućnosti povezivanja arhive, knjižnice, plakatoteke i Registra MDC-a.

Predmetne odrednice u knjižničnoj aplikaciji MDC-a

Posebna pažnja u knjižničnoj aplikaciji MDC-a posvećena je *Bloku sadržajne analize* (6--) formata UNIMARC tj. bloku stručnih i predmetnih oznaka koji sadrži podatke za stručnu i predmetnu analizu sadržaja.

U bloku 6-- koriste se slijedeća polja:

- 600 Osobno ime kao predmetnica
- 601 Naziv korporativnog tijela kao predmetnica
- 602 Obiteljsko ime kao predmetnica
- 606 Tematska predmetna odrednica
- 607 Zemljopisna predmetna odrednica
- 608 Vremenska predmetna odrednica
- 609 Formalna predmetna odrednica
- 610 Slobodno oblikovana predmetna odrednica.

Osobno ime kao predmetna odrednica

Ovo polje često je korišteno i uvelike pomaže korisnicima u traženju željenih dokumenata o kulturnopovijesnim ličnostima, umjetnicima, muzealcima, kolekcionarima ili donatorima muzeja i slično, a koji se javljaju kao predmet knjižničnog dokumenta.

ponovljivost polja omogućava upis većeg broja, odnosno svih osobnih imena koja se pojavljuju kao predmet jednog dokumenta. Ovo je velika pomoć za pronalaženje podataka o traženoj osobi ukoliko se njeno ime krije iza nekog neodređenog naslova publikacije (anali, likovna kolonija, trijenale i slično).

Korištenjem ove predmetne odrednice u svim bazama podataka MDC-a dobija se potpuna informacija na temelju cjelokupnog dokumentacijskog fonda MDC-a.

npr.

Ante Eugen Brlić

- knjižnica (knjige, članci)
- arhiva (prepiska, muzeološki dosjei i sl.)
- fototeka (fotografije)
- Registar hrvatskih muzeja i galerija (podaci o stručnom osoblju)

Naziv ustanove kao predmetna odrednica

Ovaj podatak upisujemo u polje predviđeno za naziv korporativnog tijela koje je predmet bibliografske jedinice:

- naziv muzejske/galerijske ustanove u Hrvatskoj i inozemstvu, npr. ako je publikacija vodič kroz muzeje nekog grada ili države, upisuju se svi nazivi ustanova o kojima se u sadržaju govori
- naziv muzeoloških i kulturnih ustanova, npr. ICCROM, Rim
- crkvene zbirke i sakralni objekti, npr. Crkva sv. Marka, Makarska
Crkva sv. Marka, Plehan
Crkva sv. Marka, Zagreb
- privatne zbirke, npr. Zbirka Balić, Osijek
Grafička zbirka Ivana Rabuzina, Novi Marof

Ovaj popis predmetnih odrednica popratna je (dopunska) bibliografska baza podataka uza sve dokumentacijske baze koje se izrađuju i ažuriraju u MDC-u.

Obiteljsko ime kao predmetna odrednica

Polje sadrži ime obitelji koja je predmet bibliografske jedinice, npr. predmetna odrednica *Oršić* u katalogu izložbe "Grofovi Oršić u Hrvatskom zagorju" (Muzej seljačkih buna u Gornjoj Stubici, 1996.)

Katalog izložbe u pravilu prati i muzejski izložbeni plakat. Stoga se ista predmetna odrednica *Oršić* može pojaviti i u bazi podataka plakatoteke.

Tematska predmetna odrednica

Polje sadrži pojam koji se upotrebljava kao predmetna odrednica.

Tematske predmetne odrednice koje se odnose na područje muzeologije i muzeografije detaljno se razrađuju.

npr.

Dokumentiranje - Tezaurus;...

Vrste muzeja - Povijesni muzej; Prirodoslovni muzej; Tehnički muzej;...

Izlaganje - Izložbena oprema; Dizajn; Rasvjeta;...

Precizan odgovor korisnik dobija složenim pretraživanjem kojim uključuje ili isključuje pojedine teme. Ovdje se pokazuje potreba preciznog definiranja kako samih predmetnih odrednica tako i samih upita. Preciznijim upitom, dobijaju se i preciznije informacije.

Zemljopisna predmetna odrednica

Polje sadrži zemljopisni naziv koji je predmet bibliografske jedinice, a to su nazivi pojedinih političko-teritorijalnih jedinica - država, predjela, gradova, naselja).

npr.

česta upotreba u označivanju vodiča kroz muzeje neke države ili grada

Vremenska predmetna odrednica

Polje sadrži vremensku predmetnu odrednicu.

U polje se upisuju značajne godine iz povijesti muzeja, stoljeća ili stilska razdoblja u umjetnosti.

npr.

Domovinski rat u muzeološkoj građi: arhive, knjižnice, fototeke, plakatoteke MDC-a

Formalna predmetna odrednica

Polje sadrži pojam kojim se izražava oblik bibliografske jedinice.

npr.

Vodič; Bibliografija; Katalog izložbe

Slobodno oblikovana predmetna odrednica

Polje se upotrebljava za bilježenje predmetnih odrednica koje se ne izrađuju prema popisima kontroliranih predmetnih odrednica.

Upisuju se nove još nekorištene predmetne odrednice kojima nismo odredili jedinstven oblik. Nakon konzultacija sa stručnjacima (muzeolozima, muzealcima, konzervatorima, povjesničarima umjetnosti i dr.), odabire se jedinstveni oblik predmetne odrednice (npr. *Čuvaonica*, a ne *Depo*) i dalje koristi kao tematska predmetna odrednica.

U nedostatku međunarodnih i nacionalnih pravila za predmetnu obradu, izrađujemo interni pravilnik naše stručne muzeološke knjižnice (koja bi trebala biti modelom za sve srodne knjižnice), pri čemu nastojimo poštovati načela M. Mikačić, a to su:

1. svrha predmetnih odrednica
2. iskazivanje smisla predmeta predmetnom odrednicom
3. lako pronalaženja predmetne odrednice
4. izbor najpogodnijeg jezičnog izraza predmetne odrednice
5. uvažavanje specifičnih potreba korisnika knjižnice
6. optimalna iscrpnost u predmetnoj obradi
7. dosljednost u radu
8. ekonomičnost u radu
9. razradba općih pravila
10. primjena računala
11. školska i stručna sprema knjižničara/dokumentalista
12. vrednovanje stvarnog kataloga

Priručnici za predmetno indeksiranje dokumenata koji se koriste u knjižnici MDC-a

Dictionarium museologicum. - Budapest: International Council of Museums, 1986.

International directory of arts. - München: K.G. Saur, 1997.

Muzeji i galerije Hrvatske. - Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 1992.

Enciklopedija hrvatske umjetnosti. - Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1995.-1996. Sv. 1-2.

Enciklopedija likovnih umjetnosti. - Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1959.-1966. Sv. 1-4.

Hrvatski opći leksikon. - Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1996.

Hrvatski biografski leksikon. - Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983- . - Sv. 1-3.

Prilog 7

Aida Slavić

Filozofski fakultet, Zagreb

“METADATA” - PODACI O PODACIMA I PREDMETNO
OZNAČIVANJE DUBLINSKIM OSNOVNIM SKUPOM ELEMENATA
METAPODATAKA

Kad se danas govori o predmetnom označivanju i pretraživanju, ne može se zaobići problem označivanja i pretraživanja na Internetu. Zbog rastućeg broja i vrste elektroničke građe na mreži (*remote electronic resources*, u daljnjem tekstu samo građa) sve je veća potreba za izgradnjom sustava oznaka koje bi se pridruživale ovoj građi poradi njihova brzog i točnog pronalaženja.

Trenutno je na Internetu (World Wide Web) moguće pretraživati po slobodnom tekstu dokumenata (*free text searching*). Pomoću programa za pretraživanje (*search engines, search agents*) poput AltaVista, Lycos, Metacrawler, Hotbot, InfoSeek itd., ovisno o kvaliteti pojedinog programa, može se obavljati i složeno pretraživanje pomoću Booleovih logičkih operatora, pretraživati po svakoj riječi ili po frazi, a moguće su i određene vrste rafiniranja odgovora. Unatoč tomu, pretraživanje ne daje uvijek zadovoljavajuće rezultate. Ako se, primjerice, nekim od programa za pretraživanje Interneta traži građa koja se odnosi na pojam “ekologija” (*ecology*), dobit će se na stotine tisuća pogodaka među kojima će se naći i sve Web stranice na kojima se riječ *ecology* nalazi u naslovima časopisa, nazivima proizvoda ili reklamama, a koje nas neće dovesti do dokumenta koji se odnosi na taj pojam.

Godine 1995., u Dublinu (Ohio, SAD), organizirana je radionica na kojoj se raspravljalo i pokušalo iznaći rješenje za spomenuti problem. Cilj ovog skupa bio je definiranje osnovnog skupa elemenata metapodataka za opis dokumenta na mreži koji bi bio dovoljno jednostavan tako da svatko tko priređuje i “objavljuje” na mreži može samostalno opisati svoj tekst istovremeno osiguravajući pronalaženje toga dokumenta svim korisnicima

mreže. Rezultat radionice jest *Dublinski osnovni skup elemenata metapodataka* - *Dublin Core Metadata Element Set* ili kraće *Dublin Core (DC)* - skup od 13 elemenata metapodataka koji je 1997. proširen na 15 elemenata nužnih za opis dokumenta na mreži (http://purl.org/metadata/dublin_core). Ti elementi opisuju dokument slično deskriptivnoj katalogizaciji, ali je opis bitno kraći i puno jednostavniji za upotrebu. Postojeći bibliografski standardi, nadalje, ne omogućavaju iskazivanje nekih obilježja dokumenata koji su od bitne važnosti za građu na mreži. To su primjerice:

- uvjeti korištenja,
- podaci o administriranju poslužitelja na kojem se građa nalazi (datum nastajanja, zadnje promjene itd.),
- klasifikacija sadržaja od strane nekog pravnog tijela (poput odbora PICS: *Platform for Internet Content Selection*),
- provenijencija građe (podatak o građi na osnovi koje je nastao opisivani dokument na mreži, npr. lokacija slike koja je skanirana ili podaci o postupcima koji su primijenjeni na originalu, npr. filtriranje),
- veze i podaci o vezama (npr. veze dokumenta s drugim dokumentima, originala i prijevoda, niza članaka i časopisa ili između sastavnih dijelova multimedijskog dokumenta) i
- strukturni podaci (podaci koji definiraju logičke dijelove nekog složenog dokumenta i način pristupanja, npr. sadržaj dokumenta ili popis dijelova nekog softvera).

Elementi metapodataka DC-a upisuju se u izvorni kôd dokumenta (tj. uklapaju se u HTML standard - *Hypertext Markup Language*), a programi za pregledavanje World Wide Weba (*WWW browsers*) poput, primjerice, Netscapea ne prikazuju ih (osim ako se ne koristi opcija *view source*). Oni su "vidljivi" jedino za programe za pretraživanje (*search agents*) i omogućavaju točno i brzo pretraživanje pojedinih sadržaja. Metapodatke za odnosni dokument unosi autor samog dokumenta, odnosno onaj tko dokument priređuje za objavljivanje na Internetu, a mogu ih koristiti katalogizatori i drugi korisnici mreže kao polaznu osnovu za stvaranje detaljnijih opisa. Uvjeti koje je skup elemenata metapodataka morao zadovoljiti jesu jednostavnost i širina primjene.

Dublinski osnovni skup elemenata metapodataka

1. naslov

Oznaka: *title*

Naziv koji je građi dao autor ili nakladnik.

2. autor ili stvaratelj

Oznaka: *creator*

Osoba ili organizacija koja ima primarnu odgovornost za intelektualni sadržaj građe.

3. predmet

Oznaka: *subject*

Predmet/tema građe. Uobičajeno će predmet biti izražen kao ključna riječ ili rečenica koja opisuje predmet ili sadržaj građe. Preporučuje se upotreba kontroliranog rječnika i formalnih klasifikacijskih shema.

4. opis

Oznaka: *description*

Tekstualni opis sadržaja građe uključujući sažetke za tekstualnu građu ili opisi sadržaja za vizualnu građu.

5. nakladnik

Oznaka: *publisher*

Entitet odgovoran za objavljivanje građe na mreži u sadašnjem obliku kao npr. izdavačka kuća, fakultet/odsjek na sveučilištu ili bilo koji korporativni entitet.

6. ostali suradnici

Oznaka: *contributor*

Osoba ili organizacija koja nije spomenuta u elementu *creator*, a koja je dala značajan intelektualni doprinos pri stvaranju građe ali čija je uloga sekundarna u odnosu na osobu ili organizaciju spomenutu u elementu *creator* (npr. prevoditelj, ilustrator).

7. datum

Oznaka: *date*

Datum s kojim je dokument postao raspoloživ u sadašnjem obliku. Preporučuje se osmeroznamenasti broj u obliku GGGG-MM-DD.

8. vrsta građe

Oznaka: *type*

Vrsta građe, npr. *home page*, roman, pjesma, radni materijal, tehnički izvještaj, esej, rječnik.

9. format

Oznaka: *format*

Format podataka građe koji se koristi za identifikaciju programa i po mogućnosti opreme potrebne za prikazivanje ili rukovanje građom.

10. identifikator građe

Oznaka: *identifier*

Niz oznaka ili broj koji jednoznačno identificira građu, kao npr. URL (*Universal Resource Locator*) za građu na mreži ili ISBN.

11. izvor

Oznaka: *source*

Niz oznaka ili broj koji jedinstveno definira djelo na temelju kojeg je izrađena opisivana jedinica elektroničke građe - ukoliko postoji (ISBN, npr.).

12. jezik

Oznaka: *language*

Jezik/jezici intelektualnog sadržaja građe.

13. odnos

Oznaka: *relation*

Odnos opisivane građe prema drugoj građi (npr. slika u dokumentu, poglavlja u knjizi ili jedinice u zbirci).

14. područje/razdoblje

Oznaka: *coverage*

Prostorna i/ili vremenska obilježja građe.

15. upravljanje vlasničkim pravima

Oznaka: *rights*

Veza s napomenom o vlasničkim pravima ili sa službom koja daje informacije o uvjetima pristupa građi.

Označivanje predmeta u formatu DC

Područje znanja kojem dokument pripada može se opisati općenitim pojmovima neke discipline ili nizom deskriptora različitog opsega. Predmet se označuje u sintaksi oznake *subject* definiranjem sheme (*scheme*) usvojenog klasifikacijskog ili predmetnog sustava poput Predmetnog sustava Kongresne knjižnice, Univerzalne decimalne klasifikacije, Deweyeve decimalne klasifikacije itd. Praktično, DC standard, kako je zamišljen, omogućava iskorištavanje svih postojećih standardnih sustava za opis dokumenata.

Primjer:

Atributi koji označuju elemente podataka:

- * NAME - atribut koji određuje ime
- * CONTENT - atribut koji određuje svojstvo
- * SCHEME - atribut koji imenuje shemu koju treba koristiti za interpretaciju svojstva

```
<META name="DC.creator" lang="en" content="Paul Otlet">
<META name="DC.subject" scheme="UDC" content="02.024">
```

Dublinski osnovni skup elemenata metapodataka i dalje se razvija jednako kao i drugi standardi metapodataka. Godinu dana nakon prve radionice, u Warwicku u Velikoj Britaniji, razrađena je i konkretna strategija za korištenje DC-a pod nazivom *The Warwick Framework* koja bi trebala omogućiti kompatibilnost između onih koji objavljuju podatke, katalogizatora i klasifikatora sadržaja te automatskih sustava za pronalaženje i opisivanje dokumenata. *The Warwick Framework* jest arhitektura koja omogućava prikupljanje i pristupanje različitim skupovima metapodataka.

Tri su osnovna pitanja na koja se pokušava odgovoriti razvojem DC-a:

- pitanje sintakse - kako se DC unosi, kako se upisuje unutar HTML standarda (i njegovih različitih verzija), da li sintaksa treba biti strogo definirana ili ne?

- pitanje sadržaja - koje sve podatke treba sadržavati (da li se broj elemenata metapodataka treba smanjiti ili proširiti)?
- upravljanje metapodacima - hoće li se metapodaci dodjeljivati prilikom pisanja dokumenta ili će biti naknadno automatski umetnuti i na koji način će se oni pretraživati i organizirati unutar postojeće infrastrukture WWW-a?

Pravci razvoja i primjene metapodataka

Konzorcij WWW-a (*W3C - World Wide Web Consortium*) razvija svoj standard metapodataka - *Okvir za opis elektroničke građe (Resource Description Framework: RDF)*. RDF je "šira" i sveobuhvatnija arhitektura za metapodatke od DC-a, koja omogućuje "suradnju" između programa za razmjenu informacija na WWW-u, osigurava razmjenu metapodataka između programa na WWW-u i podržava pomagala za automatsku obradu građe na WWW-u. RDF je zasnovan na novo razvijenom jeziku za označivanje XML (*Extensible Markup Language*).

RDF metapodaci imaju veliko područje primjene uključujući i opis građe na način kako je definiran DC-om. Danas ima utjecaja na oblikovanje XML-a, na neka Microsoftova tehnološka rješenja (*XML Web Collections*) te na razvoj Netscape-a (XML/MCF). Predstavnici DC-a sudjeluju u radnim tijelima RDF-a.

LITERATURA

Armstrong, C. Metadata, PICS and quality. // *Ariadne* 9(1997)1-6.

URL: <http://www.ariadne.ac.uk/issue09/pics/> (15.11.1997.)

Baker, T. Metadata semantics shared across languages: Dublin Cores in languages other than English. URL: <http://www.cs.ait.ac.th/~tbaker/Cores.html> (17.11.1997.)

Caplan, P. You call it corn, we call it syntax-independent metadata for document-like objects. // *The public-access computer systems review* 6, 4(1995)1-4.

URL: <http://info.lib.uh.edu/pr/v6/n4/capl6n4.html> (17.11.1997.)

Knight, J.; M. Hamilton. Dublin Core qualifiers. 1-13.

URL: <http://www.roads.lut.ac.uk/Metadata/DC-SubElements.html#Subject> (15.11.1997.)

Lagoze, C. The Warwick Framework : a container architecture for diverse sets of metadata.
// D-lib magazine July/August (1996)1-11

URL: <http://www.dlib.org/dlib/july96/lagoze/07lagoze.html> (17.11.1997.)

Miller, P. Metadata for the masses. // Ariadne 5(1997)1-4.

URL: <http://www.ariadne.ac.uk/issue5/metadata-masses/> (15.11.1997.)

Powell, A. Dublin Core management. // Ariadne 10(1997)1-9.

URL: <http://www.ariadne.ac.uk/issue10/dublin> (15.11.1997.)

Weibel, S.; E. Miller. Dublin Core Metadata Element Set : reference description (last modified 1997-11-02). 1-3.

URL: http://purl.oclc.org/metadata/dublin_core_elements (17.11.1997.)

Weibel, S.; R. Iannella; W. Cathro. The 4th Dublin Core Metadata Workshop report. // D-lib magazine June (1997)1-13.

URL: <http://www.dlib.org/dlib/june97/metadata/06weibel.html> (17.11.1997.)

Weibel, S.; J. Godby; E. Miller. OCLC/NCSA Metadata Workshop report. 1-20.

URL: http://oclc.org:5046/oclc/research/conferences/metadata/dublin_core_report.html (17.11.1997.)

Weibel, S.; E. Miller; Syntactic considerations for the Dublin Core. 1-2

URL: http://purl.oclc.org/metadata/dublin_core/syntax.html (15.11.1997.)

POPIS ODABRANE LITERATURE O IZRADI TEZAVURUSA I
RELEVANTNI TEZAVURUSI

Aitchison, J.; A. Gilchrist. Thesaurus construction: a practical manual. - 2nd ed. - London: Aslib, 1987.

Auger, P.; J-P. Rousseau. Methodologie de la recherche terminologique. - Québec: Office de la Langue Française, 1978.

Arminjon, C.; N. Blondel. Vocabulaire des objets civils domestiques, vocabulaire typologique. - Paris: Imprimerie nationale, 1984.

Art and architecture thesaurus. - 2nd ed. - New York: Oxford University Press on behalf of the Getty Art History Information Program, 1994.

Art and architecture thesaurus editorial manual. Draft. - Williamstown: MA, 1994.

Austin, D. W.; P. Dale. Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri. - 2nd ed. - Paris: UNESCO, 1981.

Baudry, M.-T. Vocabulaire de la sculpture, méthode et vocabulaire. - Paris: Imprimerie Nationale, 1978.

British Standards Institution. BS 6723: 1985. Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri. - London: BSI, 1985.

British Standards Institution. BS 5723: 1987. British standard guide to the establishment and development of monolingual thesauri. - 2nd ed. - London: BSI, 1987.

British Standard Institution. Root thesaurus. - 3rd ed. - London: BSI, 1988.

Europski prosvjetni pojmovnik. - Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1996.

Garnier, F. Thesaurus iconographique. Système descriptif des representations. - Paris: Le Leopard D'Or, 1984.

Horvat, A. Tezaurus termina u književnosti i znanosti o književnosti. - Magistarski rad. - Zagreb, 1981.

International Committee for the Museums and Collections of Costume. Vocabulary of basic terms for cataloguing costume. Waffen-und Kostumkunde, 1982, 24:119-152.

International Organization for Standardization. ISO 5964-1985. Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri. - Geneva: ISO, 1985.

International Organization for Standardization. ISO 2788-1986. Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri. - Geneva: ISO, 1986.

Lavell, C. British archeological thesaurus. - London: Council for British Archeology, 1989.

Lucie-Smith, E. The Thames and Hudson dictionary of art terms. - London: Thames and Hudson, 1988.

Montevecchi, B.; S. Vasco Rocca. Le suppellettile ecclesiastiche - thesaurus dei termini. - Rome: Multigrafica Editrice, 1985.

National Information Standards Organization (NISO). Guidelines for the construction, format, and management of monolingual thesauri. ANSI/NISO Z39.19, 1993.

Norma internationale ISO 5964. - 1^a edizione: 15III1985. - Florence: Biblioteca di documentazione pedagogica, 1990.

Orna, E. Build yourself a thesaurus: a step by step guide. - Norwich: Running Angel, 1983.

Parker, E. B. LC thesaurus for graphic material: topical terms for subject access. - Washington, DC: Library of Congress, 1987.

Perišić, M. Tezaurus za filozofijske publikacije. - Magistarski rad. - Zagreb, 1986.

Perouse de Montclos, J-M. Vocabulaire de l'architecture. - Paris: Imprimerie nationale, 1972.

Piot-Morin, D. A multilingual thesaurus project for religious objects. // Art and architecture thesaurus bulletin (1994)22.

Radovanlija Mileusnić, S. Izrada i primjena predmetnog kazala ICOM-ove muzeološke klasifikacije. // Bulletin o informatizaciji muzejske djelatnosti Hrvatske (1995)1-2.

Reynies, N. de. Vocabulaire du mobilier domestique. - Paris: Imprimerie Nationale, 1987.

Royal Commission on the Historical Monuments of England. Thesaurus of archeological terms. - London: RCHME, 1986.

Royal Commission on the Historical Monuments of England. Thesaurus of archeological site types. - London: RCHME, 1992.

Van de Waal, H. ICONCLASS - an iconographic classification system. - Amsterdam: North-Holland Publishing Co, for Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, 1973-1985. - 17 vol.

(Priredila prema terminološkim izvorima *Museum Documentation Association* Ž. Vujić.)